

AVRUPA KOMİSYONU TARAFINDAN HAZIRLANAN TÜRKİYE 2012 İLERLEME RAPORU'NUN SİYASİ VE EKONOMİK KRİTERLER BÖLÜMLERİNİN KAPSAMLI ÖZETİ

2. SİYASİ KRİTERLER VE GELİŞTİRİLMİŞ SİYASİ DİYALOG

2.1 Demokrasi ve hukukun üstünlüğü

2012 İlerleme Raporu'nda yeni anayasa üzerinde çalışmaların başladığı ve demokratik ve katılımcı bir sürecin devreye girdiği belirtilmektedir. Bu çalışmalar dışındaki siyasi hayatın kalan kısmının ise sınırlı bir diyalog ve sıklıkla rastlanan gerilim içinde bulunduğu gözlenmektedir.

2012 yılı İlerleme Raporu'nda geçen yılki raporda oldu gibi, Hükümeti devirmeye yönelik darbe planları iddialarına karşı genişletilen soruşturmalara ilişkin hukuki sürece de yer verilmiştir. Derin devlete ilişkin suç örgütleri olduğu iddia edilen "Ergenekon" ve "Balyoz" davalarının sürdüğü belirtilen raporda, Balyoz davasında 21 Eylül'de düzenlenen ilk derece mahkemesinin, aralarında eski kuvvet komutanlarının da olduğu toplam 324 sanığın (365'ten) hükümetin işleyişini güç ve şiddetle devirme girişiminde buldukları gerekçesiyle, 13 ila 20 yıl hapis cezasına çarptırıldığı, Mahkemenin bu konuda toplu hüküm belirttiği ifade edilmektedir. Adli sürecin devam ettiği belirtilen raporda Ergenekon davasında resmi verilere göre sanıkların sayısının 279'a yükseldiği ve bunlardan 65'inin tutuklu olduğuna işaret edilmektedir. 2010 yılında anayasada yapılan değişikliklerle mümkün hale getirilen 1980 darbesinin faillerinin yargılanmasına 2012 Nisan ayında başlandığı belirtilmektedir. Başta 28 Şubat 1997'deki "Postmodern darbe" olmak üzere siyasete askeri müdahaleler ile ilgili tahkikatın da bu süreci izlediği kaydedilmektedir.

Raporda yargılama süreçlerine ilişkin de eleştiriler getirilerek, savunma hakkı, aşırı uzun tutukluluk süreleri ve aşırı kapsamlı iddianameler üzerindeki endişelerin devam ettiğinin altı çizilmekte ve bunun Türk politikasının kutuplaşmasına yol açtığı belirtilmektedir.

Savunma hakkının sağlanması ve davalarda şeffaflığın iyileştirilmesi için yargı süreçlerinin hızlandırılması gerektiğine de işaret edilen raporda soruşturmaların hızla genişletildiği ve mahkemenin temel olarak polisin topladığı ya da gizli tanıklar tarafından sağlanan delilleri kabul ettiği belirtilmektedir.

Temmuz 2012'de 404 muvazzaf askeri personelin devam eden davaların içinde bulunduğu, aralarında genelkurmay başkanının da bulunduğu 207'sinin tutuklu olduğu belirtilmektedir.

Raporda Kürt meselesinin Türk demokrasisinde önemli bir sorun olduğuna dikkat çekilmektedir. Ana muhalefet partisi CHP'nin girişimi ile bu partinin başkanı ile Başbakan arasında Kürt sorununda ilerleme sağlanabilmesi imkanlarının araştırılması amacıyla bir görüşme düzenlendiği, ancak devamının gelmediği ifade edilmektedir. Kürt meselesinin de içinde bulunduğu 2009 yılı demokratik açılım hamlesinin tamamlanmadığı da eleştirilmektedir.

Türkiye'nin, AB'nin terörist örgütler listesinde yer alan PKK'nın önemli şekilde artan saldırılarından muzdarip olduğu ve bu saldırıların AB tarafından şiddetle kınandığı belirtilmektedir.

Raporda PKK'nın şehir kanadı Kürdistan Topluluklar Birliği'ne (KCK) yönelik yürütülen soruşturmanın önemli ölçüde genişlediği belirtilmektedir. Sayıları gittikçe artan BDP'ye bağlı Kürt politikacıların, yerel olarak seçilen belediye başkanları ve belediye meclis üyelerinin tutuklandığı ve bunun bölgesel ve yerel demokrasiyi olumsuz yönde etkilediğine dikkat çekilmektedir.

Aralık 2011'de askeri bir hava saldırısında Uludere'de (Şırnak) 34 sivilin öldürülmesi ve olaylarla ilgili şeffaf bir soruşturmanın olmamasının güveni sarstığı belirtilmektedir. Siyasi sorumluluk konusunda da hiçbir tartışma olmadığına işaret edilmektedir.

KCK soruşturmasında hukukun üstünlüğünün gözetilmesine ve Uludere hava saldırısı soruşturmasında etkin ve şeffaf kamu soruşturmasının gerçekleştirilmesine gereken önemin verilmesi vurgulanmaktadır. Anayasanın gözden geçirilmesinin başta Kürt sorunu olmak üzere Türkiye'de uzun zamandan beri devam eden sorunların çözümlenmesi için bir fırsat yarattığı belirtilmektedir.

Anayasa

Yeni anayasa çalışmalarının değerlendirildiği 2012 raporunda, bu çalışmaların eşit temsile ve yeni anayasa metninin esasına ilişkin birtakım ön şartların koyulmasının önlenmesine ilişkin partiler arası anlaşmayı takiben Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun kurulmasıyla başladığı belirtilmiştir. Anayasa Uzlaşma Komitesi de değerlendirilerek, komitenin parlamentoda bulunan dört siyasi partiden üçer üyeden oluştuğuna, çalışma prensiplerinin ise kapsayıcı olma ve danışmaya açık olma ve karar almada oybirliği, taraflardan birinin çekilmesi halinde komitenin feshi olduğuna yer verilmiştir.

Raporda Uzlaşma Komisyonu'nun faaliyetlerinden bahsedilerek, Kasım 2011 ile Nisan 2012 arasında, Mecliste temsil edilmeyen siyasi partilerin, kamu kurumlarının, meslek örgütleri, işçi sendikaları ve sivil toplum kuruluşlarının görüşlerinin alınması için geniş katılımlı bir kamuoyu yoklaması yaptığı belirtilmiştir. Mecliste ilk defa Gayrimüslim azınlıkların temsilcilerinin kabul edildiği ifade edilmiştir. Komite üyelerinin de sivil toplum platformları tarafından Türkiye

genelinde düzenlenen etkinliklere katıldığı, yazılı görüşlerin toplanması için oluşturulan web sayfasına 25.000 kadar dönüş sağlandığı, yerel ve ulusal vatandaş girişimleri toplum ve medyada canlı bir tartışma ortamı yarattığı belirtilmektedir.

Ancak Uzlaşma Komisyonu'nun çalışmalarının nasıl devam ettirileceğinin belirsiz olduğuna işaret edilmekte ve mevcut Anayasa'nın (Madde 175) sadece varolan metinde değişikliğe olanak verdiği, şeffaflığa ilişkin bazı sınırlamalar olduğu, sivil toplum ve diğer kurumlar tarafından Komisyona başvuruların internetten kaldırıldığı ya da yayınlanmadığına dikkat çekilmektedir.

Anayasanın içeriğine ilişkin olarak görüş birliğine varılmasının güç olduğu temel sorunların, kuvvetler ayrılığına ilişkin görüşler, devlet toplum din ilişkileri ve Kürt sorunu olduğu kaydedilmektedir.

Raporda, 2010 anayasa değişikliklerinin uygulanmasında kaydedilen ilerlemenin sınırlı olduğu belirtilmiştir. Devlet memurları sendikalarına ilişkin kanunun, toplu sözleşme görüşmeleri hakkına ilişkin hükümleri de içermek üzere değiştirildiği, ancak, Toplu sözleşme görüşmelerine ilişkin yasalar, özel sektör çalışanları için grev ve lokavt ve Adalet Bakanlığı'nın teşkilat ve görevleri, kişisel bilgilerin korunması ve askeri yargı konularının halen askıda olduğuna işaret edilmektedir.

Genel olarak, yeni anayasaya ilişkin olumlu adımlar atıldığı, şeffaflığa ilişkin bazı sınırlamalar olmakla birlikte demokratik ve katılımcı bir süreç oluşturulduğu ifade edilmiştir. Yeni anayasanın, demokrasiyi garanti altına alan kurumların istikrarı, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı, onların korunması ve Kürt sorunu gibi uzun zamandır varolan sorunlara hitap etmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Yeni anayasanın meşruluğu için uzlaşma ruhunun sürdürülmesi ve mümkün olan en geniş kapsamlı istişarenin sağlanmasının esas olduğu da vurgulanmıştır. 2010 anayasa değişikliklerinde sağlanan ilerlemenin ise sınırlı olduğu belirtilmektedir.

Parlamento

2012 yılı İlerleme Raporu'nda Parlamantonun çalışmalarına da yer verilerek, mahkemenin tutuklu bulunan seçilmiş sekiz milletvekilinin serbest bırakılmasını reddetmesi ve sürüncemede kalan yemin törenini takiben yeni parlamento'nun 1 Ekim 2011'de tüm tarafların temsiliyle toplandığı belirtilmektedir. Siyasi reformlara ilişkin çalışmalar ve parlamantonun kanun yapma ve uygulamayı denetleme gibi temel görevlerini yerine getirme becerisinin sürekli olarak diyalog ve siyasi partiler arasında uzlaşma ruhunun eksikliği nedeniyle engellendiği eleştirisinde bulunmaktadır.

Raporda, CHP'nin, milletvekillerinin serbest olarak seçilebilmesine ilişkin Ceza Usulü Muhakemeleri Kanunu'nunda değişiklik önergesinin çoğunluk tarafından desteklenmediği ifade

edilmektedir. Meclis sözcüsünün de dört siyasi grup arasında konuya olası hukuki çözüm getirme girişiminin de sonuçsuz kaldığı belirtilmektedir. Mahkemenin tutuklu milletvekillerine ilişkin cezanın ertelenmesi ve serbest bırakılmalarına ilişkin dilekçeyi reddettiği ve Temmuz ayında üçüncü reform paketine sunulduğu ifade edilmektedir.

Parlamentar dokunulmazlığının genel kapsamının, Anayasanın sınırlı yorumuna tabi olan parlamenterlerin ifade özgürlüğü (Özellikle Madde 14) dışında geniş kapsamlı olduğu ve bunun endişe konusu olmaya devam ettiği eleştirisinde bulunmaktadır. Parlamentar dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin toplam 740 talebin askıda olduğu belirtilmektedir.

Altı yıl önce yaptığı bir konuşma nedeniyle iki yıla mahkum edilmesi temyiz mahkemesi tarafından askıya alınan BDP'ye bağlı seçilmiş bir milletvekili hakkındaki bu kararı, meclis sözcüsünün uygulamaya koyması halinde söz konusu milletvekilinin mecliste sürekli olarak sandalyesini kaybetme riski bulunduğu işaret edilmektedir.

Başta yeni eğitim yasası, sezaryen doğumlarına ilişkin kanun, Başbakan tarafından özel olarak görevlendirilen istihbarat görevlileri ve kamu görevlilerine adli soruşturma dokunulmazlığı verilmesine ilişkin kanun ve Özel Yetkili Mahkemelerin kaldırılması olmak üzere, temel mevzuat düzenlemelerine ilişkin yetersiz hazırlık ve danışma sürecinin eleştirilere yol açtığı yorumunda bulunmaktadır.

Mevzuat çerçevesine ilişkin olarak, çoğunluğu AB ülkelerinde ikamet eden 2,5 milyon kişiyi hedefleyen ve ülke dışında oy kullanmayı kolaylaştıran yasanın kabul edildiği belirtilmekle birlikte seçim sistemine ilişkin önemli bir değişiklik yapılmadığına dikkat çekilmektedir. Mecliste sandalye elde edilebilmesi için yüzde 10 barajının Avrupa Konseyi ülkeleri arasında en yüksek oran olmaya devam ettiği belirtilmektedir. Siyasi partilerin kapatılması ya da siyasi partilerin finansmanına ilişkin yasanın uyumlaştırılması ve Avrupa standardında seçim kampanyalarının gerçekleştirilmesine ilişkin bir ilerleme olmadığı kaydedilmektedir.

Parlamentonun işleyişine ilişkin olarak, Temmuz 2011'den sonra, ana siyasi görüşlerin temsili ve bunun yeni anayasada öncü rolünün, meclisin profilini artırdığı tespitinde bulunmaktadır. Cumhuriyet tarihi boyunca bütün darbelerin araştırılması amacıyla dört siyasi gruptan geçici bir komitenin kurulduğu; 28 Şubat "Postmodern Darbesi"nin ve 1937-38 yıllarında Tunceli'deki devlet şiddetinin (Dersim) araştırılması ve Aralık 2011'de Uludere olaylarının soruşturulması için başka meclis komitelerinin oluşturulduğu belirtilmektedir.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun terörizmle bağlantılı insan hakları ihlalleri ve terörizmle mücadeleyi araştırırken önde gelen Kürtler de dahil olmak üzere çeşitli uzmanları dinlediği kaydedilmektedir.

Başta ailenin korunması ve kadına şiddetin önlenmesi, şartlı tahliye, devlet memurları için toplu sözleşme, Ombudsman Kurumu, ulusal insan hakları kurumu olmak üzere, birçok önemli mevzuat düzenlemesinin kabul edildiği buna rağmen, bunlara ilişkin hiçbir düzenlemenin müktesebata ya da Avrupa standartlarına tam uyum getirmediğine dikkat çekilmektedir. AB Uyum Komisyonu'nun mevzuatın incelenmesinde sınırlı düzeyde ve tamamlayıcı bir komite olarak kaldığı belirtilmektedir.

Parlamento'nun da temel politika sorunlarına karşı rolünün sınırlı kaldığı ve süreç içinde sivil toplum ve diğer taraflar ile sistemli bir şekilde istişare gerçekleştirilmesi için daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Performansın izlenmesi ve harcamaların denetlenmesi amacıyla Parlamantonun kapasitesinin geliştirilmesine ilişkin bir ilerleme kaydedilmediği eleştirisinde bulunmaktadır.

Parlamantonun idari organizasyona ilişkin yasada Aralık 2011'de yapılan değişiklikle parlamantonun güvenliğinin sorumlğunun kısmen askerden polise verilmesi, parlamantonun mevzuat düzenlemesinin güçlendirilmesi amacıyla bir akademi kurulmasına ilişkin önerinin kabul edilmesi gibi gelişmelere karşın kuralların ve prosedürlerin daha geniş kapsamlı reformunun sağlanmadığı, 2010 Parlamento /SIGMA emsal taramasının tespit edilen kapasiteye ilişkin sorunların çok az bir bölümünün şimdiye kadar ele alındığı kaydedilmektedir.

Genel olarak, az sayıda konuda Parlamantonun temel politika sorunlarını ele almadaki katılımının geliştiği belirtilmektedir. Bununla birlikte, parlamento komitelerinin de dahil olduğu, bütün partiler arası siyasi diyaloga dayalı bir şekilde Parlamantonun düzgün işleyişinin geliştirilmesinin gereğine işaret edilmektedir. Gelişmelere rağmen askeri harcamaların kamu mali yönetiminde kapasite eksiklikleri olduğu belirtilmektedir. Yürütmenin gözetilmesi de dahil olmak üzere Parlamantonun temel görevlerini yerine getirmesi becerisinin güçlendirilmesi ve özellikle siyasi partiler ve seçim kanunları ile parlamantonun kurallar ve prosedürleri olmak üzere mevzuat çerçevesinin reformuna önem verilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Cumhurbaşkanı

Raporda Cumhurbaşkanının konumuna da yer verilmekte, Türkiye'nin siyasi spektrumunda uzlaştırıcı bir rol üstlenerek, yeni bir anayasanın gereğini vurguladığı ve gazetecilerin tutuklanmasına ilişkin endişelerini dile getirdiği saptamasında bulunmaktadır.

2012 yılı Cumhurbaşkanlığı Seçimlerine ilişkin Kanun'un ve Temmuz ayı Anayasa Mahkemesinin aynı konu hakkındaki kararının, Cumhurbaşkanı Gül'ün yetkisi hakkında süregelen tartışmalara son verdiği ifade edilmektedir. 2014'te seçilecek cumhurbaşkanının görev süresinin beş yıl ve bu sürenin beş yıl daha yenilenebileceği kararlaştırıldığı belirtilmektedir.

Hükümet

2012 İlerleme Raporu'nda, hükümetin 2012 Yıllık Planı ve orta vadeli 2012-2013 Programı çerçevesinde, Türkiye vatandaşlarının çıkarlarını temsil eden ve modern çağın demokrasi talepleri ile örtüşen yeni Anayasa çalışmaları doğrultusunda, demokratikleşme ve siyasi reformlar adına iyileşme taahhüdünde bulunduğu belirtilmektedir. Yargı reformları ve asker-sivil ilişkilerinin normalleştirilmesi, hükümetin öncelikleri arasında olduğu açıklanmaktadır.

Raporda hükümetin, AB'ye katılım müzakereleri sürecine bağlılığını sürdürdüğü ve sıklıkla katılım müzakerelerinde yaşanan siyasi çıkmazları eleştirdiği belirtilmektedir. AB Bakanlığı'na bağlı Bakanlık Reform İzleme Grubu'nun toplantılarına devam ettiği ve iki kez bir araya geldiği de hatırlatılmaktadır.

Kasım 2011 tarihinde Başbakan'ın Tunceli şehrinin Kürt-Alevi vatandaşlarının yoğun yaşadığı bölgesinde (Dersim) 1937-38 tarihinde devlet tarafından işlenen suçların hesabına vermeye hazır olduğunu belirtmesi önemli bir sembolik jest olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, Uludere olayı ile ilgili siyasi sorumluluk konusunda tartışma olmamıştır ve Kürt sorununda yeni bir hükümet stratejisi ile ilgili retorik siyasi çözüme yönelik bir ilerlemeye dönüşmemiştir.

Ayrıca, temel yasaların yeterli hazırlık süreci ve danışmadan yoksun olarak çıkarılmasının eleştirilere yol açtığı belirtilmektedir. Hükümet üyelerinin, medya ve sivil toplum mensuplarının eleştirilerine karşılık, düşmanca bir yaklaşım sergilemeleri de eleştirilmektedir.

Raporda *yerel yönetimlerin* yetkileri konusunda sınırlı ilerleme kaydedildiği belirtilmektedir. Nitekim, 2011 yılında çıkarılan kararnameler kapsamında, özellikle arazi kullanımı ve şehir yapılanması konularında merkezi yönetimlerin yetkilerinin daha da arttırıldığı ifadeleri kullanılmaktadır. Vatandaşların yerel yönetimlere aktif katılımını sağlamak amacıyla oluşturulan şehir konseylerinin de sadece belli şehirlerde amaca yönelik çalıştığı açıklanmaktadır.

İdari vesayet kaldırılmasında ve Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel İdareler Kongresi tarafından tavsiye edilen, kamu hizmetleri sunumunda Türkçe dilinden başka diğer dillerin kullanımına izin verilmesi konusunda ilerleme kaydedilmediği ve mahkemelerin belediye yetkilileri tarafından birden fazla dilin kullanılması konusunda tutarsız kararlar verdiği belirtilmektedir. Bunun yanında, bazı beraat ve takipsizlik kararlarına rağmen, hizmet verirken Türkçe dışındaki dillerin kullanımı ile ilgili olarak belediye başkanları ve belediye meclislerine karşı davaların devam ettiğinden söz edilmektedir.

İçişleri Bakanlığı tarafından geçici olarak içlerinde KCK operasyonlarına karşıt olarak gözüaltına alınan belediye ve il meclis üyeleri ile birlikte; Van, Şırnak, Silopi, İdil, Uludere ve Cizre şehirlerine seçilen belediye başkanlarının da olduğu 55 yerel yönetim temsilcilerinin görevden uzaklaştırması raporda yer almaktadır. Yine Siirt Belediye Başkanı hakkında verilen görevden alınma kararının da üçüncü yargı paketinin yürürlüğe girmesini takiben askıya alındığı açıklanmaktadır.

Genel olarak raporun bu bölümünde, hükümetin yeni anayasa çalışmaları ekseninde daha demokratikleşme ve siyasi reformlara verdiği taahhütler vurgulanmaktadır. Danışma ve yetersiz hazırlık süreçleri sonrasında kabul edilen yasal düzenlemeler raporda eleştirilen kısımlarda yer almaktadır. Sivillerin ölümüyle sonuçlanan Uludere gibi olaylara ilişkin, yetkililerin etkin ve hızlı inceleme ve şeffaf bir kamuya açık tahkikat ile ilgili talepleri karşılamadığı hatırlatılmaktadır. Güneydoğuda yerel yönetimlerin birçok yerel siyasetçinin tutuklanmasından etkilendiği ve idari adem-i merkezileşme için daha fazla çabanın gerekli olduğu vurgulanmaktadır.

Kamu Yönetimi

Avrupalı ve diğer Ombudsman kurumlarıyla yapılan diyaloglar sonucunda, raporda 14 Haziran 2012 tarihinde kabul edilen Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu'nun yetki ve yapısı ile ilgili bilgilere yer verilirken, Kurum'un genel olarak tüm şikayetleri incelemekle ve insan hakları ve hukukun üstünlüğü konularında yönetimin işleyişine yönelik gerekli tavsiyeleri vermekle görevli olduğu belirtilmektedir. Ancak bu noktada, Kurum'un kendi inisiyatifi doğrultusunda soruşturma yapma hakkı olmadığına dikkat çekilmektedir. Kurumun sorumluluğu altına giren kısmın, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin askeri hareketlerinin dışında kalan idari işlemler olduğu vurgulanmaktadır. Bu hükmün çok önemli olduğu ve kurumun yetki alanına nelerin gireceği ve bunun hangi temele göre belirleneceğine kimin tarafından karar verileceği ile ilgili olduğu belirtilmektedir. İlgili Kanun Kamu Denetçiliği kurumunun karar alma sürecini belirlememekte ve bu konuyu kurumun idari kurulu tarafından çıkarılacak bir yönetmeliğe bırakmaktadır Kurumun otoritesi ve bağımsızlığı açısından karar alma sürecinde kamu denetçiliği kurumu başkanının son söze sahip olması esasen önemlidir.

Geçen seneki Rapor'da olduğu gibi bu sene de, kamu kesimindeki insan kaynakları yönetiminin iyileştirilmesi ve liyakata dayalı ilerlemeyi amaçlayan kapsamlı bir kamu hizmeti reformunun gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Geçici ve sözleşmeli personelin kamu hizmeti kapsamına girmesi ve aynı derecede yer almasını sağlayan 2011 yılındaki KHK'den söz edilmektedir. Ancak konunun, kamu hizmetinin siyasallaşması ve liyakat sisteminin zayıflaması hususunda risk taşıdığı da belirtilmektedir. Aynı zamanda raporda Ağustos 2011 tarihi ile gelen ve bağımsız düzenleyici otoriteler üzerinde artan Bakanlık yetkilerinin hala mevcut olduğu hatırlatılmaktadır. Bunun AB mevzuatına aykırı olduğu vurgulanmaktadır.

Şeffaflığın ve hesap verebilirliğin geliştirilmesi amacıyla temel kamu hizmetlerinin *online* olarak görülmesi (e-Devlet) çalışmalarının devam ettiğine vurgu yapılmaktadır. Nisan 2012 tarihli ve idari sadeleştirme girişimlerini konu alan yeni düzenlemelerden bahsedilmekte olup, mevcut mevzuatın içeriğini iyileştirmek amacıyla düzenleyici etki analizlerinin geliştirilmesinde ilerleme olmadığına altı çizilmektedir. Özellikle, mevzuatların kabul edilmesi öncesinde bu etki analizlerinin yapılmadığına dikkat çekilmektedir. Bu noktada, Mart 2012 tarihli eğitim

reformunun eleştirilere dahil edildiği görülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının ve ilgili diğer paydaşlara danışılmadan kabul edilen taslak ve benimsenen mevzuata ilişkin yükselen eğilime işaret edilmektedir.

Revize edilen Sayıştay Kanunu'nu ilgilendiren hemen hemen tüm mevzuat uygulamaları kabul edilmiştir. Bunun dış denetim yetkisini güçlendirdiği ifade edilmektedir. Diğer taraftan, Kanun'un uygulanmasına yönelik kapasite gelişimine ihtiyaç duyulduğunun da altı çizilmektedir. Özellikle, hükümetin Kanun'a ait denetim raporlarını takip etmesinin gerekliliğinden bahsedilmektedir. Ayrıca, Kanun'a getirilen Temmuz 2012 tarihli düzenlemeler üzerine ciddi şekilde Kanun gücünü kısıtlamış olduğu; denetimdeki etkinliğini ve bağımsızlığını tehlikeye atmış olduğu eleştirileri getirilmektedir.

Bakanlıklar ve kamu kurumları tarafından hazırlanan performans programları ve sorumluluk raporları belirtilmiş, ancak bu tür planlama eylemlerinin bütçe ile eş zamanlı yürütülmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Strateji geliştirme birimlerinin kapasitelerinin güçlendirilmesi ve strateji belgelerinin uygulanabilirliği için daha fazla çaba harcanması gerektiğine işaret edilmektedir.

Raporda iç denetim sistemi konusunda etkili bir sistemden söz edilmediği görülmektedir. Aynı şekilde, iç denetimin sorumlulukları, rolü ve hedefleri arasında karışıklığa dikkat çekilmektedir. İlave bir iç denetim personeline ihtiyaç duyulacağı belirtilmektedir.

2012 İlerleme Raporu'nun bu bölümünde genel olarak, kamu yönetimi için yasal reformların yapılmasında ilerleme kaydedildiği ifade edilmektedir. Kamu Denetçiliği Kurumu kurulması, vatandaşların haklarının korunmasında ve kamu yönetiminin sorumlu olduğunu göstermede önemli bir adım olarak gösterildiği raporda, Kamu Mali Yönetim ve Denetim'in güçlendiği açıklanmaktadır. Buna rağmen, mevcut olan Sayıştay Kanunu'na getirilen düzenlemelerin Kanun'un denetim ve kontrol etkinliği ve bağımsızlığı üzerindeki endişeleri arttırıcı özellik taşıdığı vurgulanmaktadır. İdari alandaki basitleştirmenin devam ettiği ancak kapsamlı bir sivil hizmet reformunun daha fazla siyasi desteği gerekli kıldığı üzerinde durulmaktadır.

Güvenlik Güçlerinin Sivil Denetimi

2012 İlerleme Raporu'nda, güvenlik güçlerinin sivil denetimi konusunda ilerleme kaydedildiği belirtilmektedir. Aynı şekilde, Genel Kurmay'ın siyasi konulara doğrudan ya da dolaylı müdahale girişimi vakalarının azaldığı ifade edilmektedir. Ocak 2012 tarihinde askeri subaylar tarafından verilen Milli Güvenlik Dersi ortaokul müfredatından çıkarılmış olmasına rağmen, Ocak ayında Genel Kurmay Başkanı'nın eğitimde ve kamusal alanda Kürtçe dilinin kullanılmasına ilişkin eleştirisi ise raporda yer almaktadır.

Ayrıca, Silahlı Kuvvetler'den erken ilişiği kesilenler için yargı yoluna başvurmayı getiren Kanun uygulamasının devam ettiği belirtilmektedir.

Raporda, yargı yetkisi üzerinde yapılan tartişmalar neticesinde gölgelenen uzun süreli yargılama sürecine ilişkin olarak, Hakkari'nin şemdinli ilçesinde 9 Kasım 2005 tarihinde bir PKK yesinin üstlendiği patlama ile ilgili yargılanan iki astsubay ve PKK itirafısı hakkında Van nc ğir Ceza Mahkemesi'nce 40 yıl hapis ceza kararı verilmiş olduğu ifadelerine yer verilmektedir.

Bununla birlikte, Kamu Düzeni ve Güvenliği Msteşarliğı çatısı altında kurulan Terörle Mücadele Koordinasyon Kurulunun iki kez bir araya geldiği kaydedilmektedir. Aynı şekilde, istihbaratı paylaşımı ile sivil ve askeri güvenlik kurumları arasında işbirliğini güçlendirmek için Mart 2012 tarihinde çalışmalarına başlayan İstihbarat Değerlendirme Merkezi'nden söz edilmektedir.

Askeri harcamaların sivil denetimi sorununa ilişkin olarak, Sayıştay Kanunu'nun askeri harcamaların dış denetimini sağladığı belirtilmektedir; bu geçen seneki raporda olduğu gibi önemli bir ilerleme olarak kaydedilmektedir. Ağustos ayında kabul edilen düzenleme ile, güvenlik ve savunma sektörünü oluşturan asker ve kolluk kuvvetlerinin sivil denetiminin sağlanması, demokratikleşme sürecinin sağlıklı işlemesine yol açacağı düşüncesine ve ilgili Sayıştay denetim raporlarının yayımlanmasına olanak sağlayan düzenlemeye işaret edilmektedir. Düzenlemenin aynı zamanda gizlilik zemini içinde ilgili raporların sunulmasına sınırlama getirdiği kaydedilmektedir. Raporda Meclis Dilekçe Komisyonu'nun, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yardımlaşma ve emeklilik fonu olan Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun incelenmesi ve denetimi için özel ihtisas komisyonu uzmanlarını devreye sokma çalışması içinde olduğu belirtilmektedir. Genel Kurmay dönemsel olarak silahlı kuvvetler kadrosu üzerindeki rakamları yayımladığı da açıklanmaktadır.

İlerleme Raporu'nda, Balyoz Davası'na ilişkin olarak, aralarında üç tane eski ordu komutanının bulunduğu 323 emekli ve muvazzaf askeri personelin suçlu bulunduğu bilgisine yer verilmektedir. 1980 askeri darbesi ile ilgili adli soruşturmalar ve 1997 tarihli 28 şubat Post-modern darbe girişimleri başlatıldığı bilgisi de rapora eklenmiştir. Aralarında AKP, CHP ve MHP'nin bulunduğu sekiz parti ile Bakanlar Konseyi, çeşitli sivil toplum kuruluşları ve yaklaşık 340 kişinin, 1980 darbesi davasına müdahil olma talebinde bulunduğu ifade edilmektedir. Buna rağmen, güvenlik sektörünün şeffaflığının ve mesuliyetinin sınırlı kaldığı hatırlatılmaktadır. Savunma bütçesinin de kamuya açıklandığı belirtilmektedir.

Ayrıca, Ağustos 2012 tarihinde, Yüksek Askeri şura kararı ile, soruşturmaları süren 40 general ve amiralin emekli olmasına karar verildiği açıklanmaktadır.

Raporda, 2012 yılındaki Milli İstihbarat Teşkilatı üzerindeki yasa değerlikleri kapsamında, Başbakan'ın özel görevli olarak atanan istihbarat servisleri ve kamu yetkilileri üyelerini içeren soruşturmalara yetki verdiği bahsedilmektedir. Bu noktada, kamu yetkilileri için isteğe bağlı

dokunulmazlık ortamı yaratabileceği, bunun da uygunsuz yorumlara yol açabileceği hatırlatılmaktadır.

İl Özel İdareleri Kanunu ile ilgili olarak raporda, Jandarma'nın kolluk faaliyetleri üzerinde sivil denetim oluşturulması konusunda yeterli gelişme kaydedilmediği açıklanmaktadır.

Sivil ve askeri mahkeme sistemlerinden oluşan ikili sistemin devam ettiği belirtilmiştir. Askeri yargıçların ve savcılarının bağımsızlıklarının gelişmesi konusunda, üzerlerindeki ordu komutanlarının otoritesi nedeniyle sınırlı ilerleme yaşandığı belirtilmektedir. Yüksek Askeri Şura'nın yetkileri ile ilgili yasal hükümlerin tekrar revize edilmesi ihtiyacı vurgulanmaktadır. Ayrıca, Genel Kurmay Başkanı'nın Savunma Bakanı'na değil, Başbakan'a sorumlu olmaya devam ettiği belirtilmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'na ilişkin olarak ise, önemli bir değişiklik olmadığı eleştirisi getirilmektedir.

Genel olarak İlerleme Raporu'nun bu bölümünde, güvenlik güçlerinin sivil denetimi üzerinde yaşanan ilerlemeye yer verilmektedir. Meclis'in savunma bütçesi üzerindeki denetimi olumlu karşılanırken, konunun uygulama kısmında sınırlı ilerleme yaşandığı belirtilmektedir. Raporda, Genel Kurmay'ın siyasi konularda doğrudan veya dolaylı olarak baskı yapmaktan kaçındığı ifade edilmektedir. Sivil-asker ilişkilerindeki demokratikleşmeye işaret eden birçok sembolik adım atılmıştır. Özellikle askeri yargı sistemi ve Jandarma üzerindeki sivil denetim konusunda istenilen ilerleme için çağrıda bulunmaktadır.

YARGI SİSTEMİ

Yargı sistemi alanında bazı ilerlemeler kaydedildiği belirtilmiştir.

Yargı bağımsızlığına ilişkin olarak Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun (HSYK) 2012-2016 Stratejisi'ni oluşturduğu, HSYK'nın hakim ve savcılara ilişkin 34 tebliğ yayınlamakla olağan faaliyetlerini sürdürdüğü ifade edilmiştir.

Ancak başta Yüksek Kurul'da Adalet Bakanı'nın ve Müsteşarının rolü olmak üzere Yüksek Kurul'un mevzuatıyla ilgili önceki rapor'da yer verilen eleştirilerin karşılanmadığı, ayrıca Deniz Feneri savcılarının görevden alınmasına ilişkin kararların, yürütmenin yargı üzerinde baskı oluşturduğu yönünde endişelere neden olduğu vurgulanmıştır. Hakim ve savcılarının sendikası olan Yargı-Sen'in, mevzuata aykırı hareket ettiği gerekçesiyle Ankara Valiliği tarafından kapatıldığı, ancak bu alandaki Avrupa standartlarının hakimlerin bağımsızlıklarını korumak ve hukuk devletini geliştirmek için mesleki örgütler kurmaları ve bunlara katılmaları konusunda özgür olmaları gerektiğini öngördüğü hatırlatılmıştır.

Yargının tarafsızlığı alanında 2010 Anayasa değişikliğiyle kabul edilen Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkının 2012 Eylül ayında yürürlüğe girdiği belirtilerek, Adalet Bakanlığı'nın Avrupa Konseyi ile işbirliği halinde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ihlal ettiğine yönelik kararlarını dikkate alarak bir İnsan Hakları Eylem Planı hazırladığı belirtilmiştir.

Ancak Anayasa Mahkemesi'ni düzenleyen mevzuata yönelik getirilen eleştirilerin henüz giderilmediğine yer verilen Rapor'da, halen yargılamalarda hakim, savcı ve savunma arasında "silahların eşitliği" ilkesine aykırı düşen yasal düzenlemelerin ve bazı uygulamaların bulunduğu ifade edilmiştir.

Hakim ve savcıların, Anayasa'da açıkça öncelik tanındığı halde iç hukuk ile çatıştığı durumlarda uluslararası insan hakları düzenlemelerini uygulamaktan kaçındıkları belirtilmiştir.

2005 yılında Ceza Yargılaması Kanunu'nun 167. Maddesi çerçevesinde çıkarılan Adli kolluk hakkındaki Tüzük'ün henüz Avrupa standartları doğrultusunda uygulanmadığı ve savcılıklara bağlı adli kolluk birimlerinin oluşturulmadığı ifade edilerek, Yargıtay kararlarına erişimin sınırlı kaldığı, bunun da içtihatların anlaşılmasını ve farkındalığını engellediği dile getirilmiştir.

Yargının etkililiği bağlamında ise dosya birikmesini önlemek amacıyla Yargıtay ve Danıştay kanunlarında yapılan değişikliklerin olumlu sonuçlar vermeye başladığı ancak söz konusu birikmenin hala önemli boyutlarda olduğu belirtilmiştir.

Yargının bütçesinin ve hakim ve savcı sayısının arttırıldığının belirtildiği Rapor'da, Adalet Bakanlığı'nın ve HSYK'nın halen mahkemelerin performanslarını, yargılama sürelerinin uzunluğunu ve yargının etkinliğini değerlendirecek ve denetleyecek kriterler geliştirmesi gerektiğine işaret edilmiştir.

Diğer bazı konuların yanı sıra yargılama süreçlerinin hızlandırılmasını amaçlayan çeşitli kanun değişikliklerini içeren üçüncü yargı reformu paketinin Temmuz 2012'de kabul edildiğinin hatırlatıldığı Rapor'da, Haziran 2012'de yargının yükünü hafifletmeye yönelik Arbuluculuk Kanunu'nun çıkarıldığı ifade edilmiştir. Üçüncü yargı reformu kapsamında Ceza Yargılaması Kanunu'nun eski 250-252inci Maddeleri çerçevesinde kurulan özel yetkili mahkemelerin kaldırılarak yerine Terörle Mücadele Kanunu'nun 10. Maddesi altında bölge ağır ceza mahkemelerinin kurulduğunun belirtildiği Rapor'da, yeni mevzuat uyarınca artık yayınların mahkemelerce yasaklanamayacağı; yargılama sürecinde avukatlara ve savcılara süre sınırlaması getirildiği; mahkeme düzenini bozanların duruşmalara katılmaktan men edilebileceği; adli kontrole karar verilebilmesi için atılı suçun kanundaki cezasının en çok üç yıl olması şartının kaldırıldığı vurgulanmıştır.

Ceza Yargılaması Kanunu'nun 101. Maddesinin artık tutuklama şartlarını net bir şekilde öngördüğü ve bu şartların gerçekleştiğinin mahkemelerce tutuklama kararlarında açıkça ortaya konması ve belgelendirilmesi gerektiği ifade edilmiş, ancak bununla birlikte bu hükmün Ceza Yargılaması Kanunu'nun 100. Maddesi kapsamına giren, Ergenekon, Balyoz, Kafes, Oda TV gibi kamuoyunda yakından takip edilen davalarda da uygulanıp uygulanmayacağına açık olmadığına işaret edilmiştir.

Ceza Yargılaması Kanunu'nun kaldırılan eski 250. Maddesi altındaki suçların, eşitlik ilkesine uygun olarak sanığın statüsü ne olursa olsun ön izne gerek duyulmaksızın kapsamlı bir şekilde soruşturulup yargılandığı ifade edilmiş, ancak mevcut Terörle Mücadele Kanunu'nun 10. Maddesine giren hukuk dışı ekonomik menfaat sağlama, kara para aklama veya uyuşturucu ticareti yapmaya yönelik örgüt oluşturma suçlarında kamu personelinin yargılanabilmesi için ön izin alınmasının gerektiği belirtilmiştir.

Önemli bir husus olarak üçüncü yargı reformu paketinin, yargının yönetimi ve temel hakların korunmasına ilişkin sorunlu alanları yeterli ölçüde gözden geçirmedeğinin vurgulandığı Rapor'da, Türk ceza adaleti sisteminin önemli sorunlarından olan Ceza Kanununda ve Terörle Mücadele Kanunu'nda suçların tanımlarına ilişkin problemleri ele almadığına yer verilmiştir.

Ceza adaleti sistemine ilişkin olarak uygulamada çeşitli endişelerin ifade edildiğine yer verilmiştir. Bunlar arasında, sanığın hakkındaki iddialara karşı yargı yollarını etkili olarak kullanmasına engel olan, savunmanın savcılık dosyasına erişiminin kısıtlı olmasının; tutuklama veya tutuklamaya devam kararlarının sadece Ceza yargılaması Kanunu'ndaki ifadelerin tekrarından ibaret olarak verilmesinin yetersiz olduğunun yer aldığına belirtildiği Rapor'da, yargılama öncesi tutuklama sürelerinin kamu yararının gerektirdiğinden çok daha uzun olduğuna işaret edilmiştir. Ayrıca birçok durumda iddianamelerin kalitesi ve hazırlanma süreciyle ilgili çeşitli eleştirilerin de bulunduğu Rapor'da bilgi, delil ve ifadelerin sızdırılmasının bu konudaki endişeleri de arttırdığına değinilmiştir.

Haziran 2007'den itibaren faaliyete geçmiş olması gereken Bölge İstinaf Mahkemelerinin henüz kurulmadığı ifade edilmiştir.

Sonuç olarak, yargının etkililiğini arttırmaya ve mahkemelerin iş yükünü hafifletmeye yönelik olarak yapılan yasal değişiklikler ile üçüncü yargı reformu paketi, ceza adaleti sisteminin sorunlu alanlarını yeterince dikkate almamakla birlikte olumlu yönde atılmış adımlar olarak değerlendirilmiştir. Ancak yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı ve etkililiği açısından daha fazla çabanın gerekli olduğu vurgulanmıştır.

YOLSUZLUKLA MÜCADELE

Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Stratejisi'ne uygun olarak, Şeffaflığın Arttırılması ve Yolsuzlukla Mücadele İcra Komitesi'nin, yolsuzlukla mücadele düzenlemelerinin gözden geçirilmesine ilişkin öneriler üzerinde çalışmalarını sürdürdüğü belirtilmiştir. Ancak Komite'nin teknik çalışmalarını tamamlaması için bazı yasal düzenlemelerin daha yapılması gereği üzerinde durulan Rapor'da, sivil toplumun bu süreçteki rolünün güçlendirilmesi ihtiyacına vurgu yapılmıştır.

Haziran 2012'de kabul edilen üçüncü yargı reformu paketinin, Ceza Kanunu'nun yolsuzlukla ilgili hükümlerinde değişikliğe gidilmesi, rüşvetin bir suç olarak yeniden tanımlanması ve kapsamının genişletilmesi dahil olmak üzere Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu'nun (GRECO) "Suçlama" ya ilişkin Tavsiyeleri doğrultusunda bazı düzenlemeleri de içerdiğine işaret edilmiştir. Bununla birlikte "Suçlama" ve "Parti Fonlarında Şeffaflık" hakkındaki Üçüncü Tur Değerlendirme Raporu'nun ancak kısmen uygulandığı da belirtilmiştir. Milletvekillerinin ve üst düzey kamu görevlilerinin yolsuzlukla bağlantılı olaylarda dokunulmazlıklarının sınırlandırılmasına ilişkin herhangi bir ilerlemenin kaydedilmediği dile getirilmiştir.

Siyasetin finansmanı alanında bazı gelişmelerin olduğu belirtilerek, 2011 yılında Anayasa Mahkemesi Kanunu'nda yapılan değişiklikle Sayıştay'ın, siyasi partilerin finansmanının teknik yönlerini denetleme ve nihai karar için Anayasa Mahkemesine rapor etme yetkisini almasıyla birlikte, siyasi partilerin finansmanını denetleme kapasitesinin arttırıldığı ifade edilmiştir.

Haziran 2012'de kabul edilen Cumhurbaşkanlığı seçimleri hakkında Kanun'un Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin finansmanının şeffaflığıyla ilgili katı kurallar getirdiği belirtilmiş, yasaklanan fon kaynakları, bağış sınırları ve adayların malvarlıklarını açıklama yükümlülüğü gibi önemli hususları içerdiği vurgulanmıştır.

Bununla birlikte siyasetin finansmanı ile ilgili halen varolan yasal eksiklik ve boşlukların endişe kaynağı olmaya devam ettiğine de yer verilmiştir. Bu çerçevede siyasi partilerin mali denetiminin hala zayıf olduğu, seçim kampanyalarının mali denetimine ve her bir adayın finansmanına ilişkin yasal bir çerçevenin bulunmadığı, siyasi parti adaylarının veya bağımsız adayların seçim kampanyalarının mali şeffaflığına ilişkin olarak, siyasi partilere uygulandığı gibi bir düzenlemenin bulunmadığı ifade edilmiştir.

Nisan 2012'de Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nin Deniz Feneri Derneği ile ilgili dolandırıcılık davasında 20 sanık hakkında evrakta sahtecilik ve yetkinin kötüye kullanılması suçlarından hazırlanan iddianameyi kabul ettiği, ancak bu önemli organize suç iddiasına ilişkin herhangi bir ceza verilmediği Rapor'da yer almıştır. Bu davanın savcılarının da Ağustos 2011'de görevden alındıkları ve haklarında evrakta sahtecilik suçundan dava açıldığının hatırlatıldığı Rapor'da bu durumun yargının bağımsızlığı konusundaki endişeleri arttırdığı vurgulanmıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesinin 130 çalışanı için yolsuzluk iddiasıyla soruşturma başlatıldığının belirtildiği

Rapor'da, İzmir Özel Yetkili Başsavcılığı'nın İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı için ihaleye fesat karıştırma, görevi kötüye kullanma, rüşvet, evrakta sahtecilik suçlarından 397 yıl hapis isteminde bulunduğu yer verilmiştir.

Sonuç olarak siyasi partilerin finansmanında "suçlama" ve "şeffaflık" alanındaki bazı gelişmelerle birlikte yolsuzlukla mücadele alanında sınırlı ilerleme kaydedildiği belirtilmiştir. Ulusal Yolsuzlukla Mücadele stratejisinde daha fazla siyasi angajman ve sivil toplum katılımına ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir.

İnsan Haklarının ve Azınlıkların Korunması

Uluslararası insan hakları hukukuna uyum

Raporda, **uluslararası insan hakları araçlarına** ilişkin olarak, Türkiye'nin Kadına ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Mücadeleye Yönelik Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ni 14 Mart 2012 tarihinde onayladığı belirtilirken, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki üç ek protokolün halen onaylanmadığı ifade edilmiştir.

Raporda, son bir yıl içerisinde **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**'nin 160 davada Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'yle korunan hakları ihlal ettiğine hükmeden karar verdiği belirtilmiştir. Rapor, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvuruların takip eden altıncı yılda da artış gösterdiğine ve sayının Eylül 2011 itibariyle 8.010'a ulaştığına dikkat çekilmektedir. Başvuruların ağırlıklı olarak adil yargılanma ve mülkiyet hakkının korunmasına ilişkin olduğu belirtilirken, Eylül 2012 itibariyle, 16.641 başvurunun beklediğine yer verilmiştir. Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye AİHM kararlarının uygulanmasına yönelik çabalarını artırması çağrısında bulunduğu belirtilmektedir.

Raporda Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının birçoğunu yerine getirirken, bazı kararlar için gerekli adımları atmadığına yer verilmektedir. Bu kapsamda, yargılama sürelerine ilişkin *Kaplan-Türkiye Kararı* ile Kıbrıslı Rumların Mahkeme nezdinde açtığı ve kazandığı davalar örnek olarak gösterilmiştir. Örneğin Türkiye'nin, Kıbrıslı Rumların AİHM nezdinde açıp kazandığı davalarda ödemesi gereken tazminatları henüz ödemediği vurgulanmıştır. Yine Kıbrıs ile ilgili olarak, AİHM'nin 5 Mart 2010 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde kurulan Taşınmaz Mal Komisyonu'nu tanıdığı vurgulanarak, bu tarihten itibaren, Kıbrıslı Rumlarca 176'sı raporlama döneminde olmak üzere toplam 3.275 başvurunun

yapıldığı ve yapılan başvuruların 270'inin dostane çözümle sonuçlandırıldığı belirtilmiştir. Taşınmaz Mal Komisyonu'nun 101 milyon 706 bin Avro tazminat ödediği de kaydedilmiştir.

Raporda, **insan haklarının geliştirilmesi ve uygulaması** hususunda, kamu çalışanlarının, yargıçların, savcılarının ve polislerin eğitimine devam edildiği ve AİHM kararlarının Türkçe tercümelerinin yayınlandığı bir internet sayfasının, Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı tarafından faaliyete geçirildiği olumlu bir gelişme olarak belirtilmiştir.

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun görev tanımındaki değişikliğin ardından, Komisyon'a 23 yasal düzenleme başvurusunda bulunduğu belirtilerek, Komisyon'un Türkiye İnsan Hakları Kurumu'na ilişkin yasa başta olmak üzere gerekli yasa tasarıları, teklifler ve yönetmeliklerin kabul edilmesine öncülük yapmaya başladığı kaydedilmektedir.

Ombudsmanlık Kurumu'na ilişkin yasanın, Haziran 2012'de kabul edildiğine, buna karşılık İşkence'ye Karşı Sözleşme'ye Ek İhtiyari Protokol (OPCAT) kapsamında bağımsız izleme kuruluşlarının kurulmadığı ve ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik kurulu oluşturulmasına yönelik yasal düzenlemenin halen beklemede olduğu, raporda vurgulanan bir diğer noktadır.

Raporda, TBMM'nin Türkiye İnsan Hakları Kurumu kurulmasına ilişkin Haziran 2012'de kabul ettiği yasanın kurumun bağımsızlığına ilişkin BM Paris prensiplerine tam olarak uymadığı ifade edilmiştir. Rapora göre, yasa metninin paydaşlarla istişare edilmeden oluşturulması ile ulusal ve yabancı uzmanların kaygılarını karşılamaktan uzak olması, başlıca eksiklikler olarak göze çarpmaktadır.

Raporda, terörle ilişkili yasalar kapsamında insan hakları savunucularına karşı açılan dava ve kovuşturmaların arttığı ifade edilirken, Terörle Mücadele Kanunu kapsamında terörün geniş bir şekilde tanımlanmasından duyulan endişe dile getirilmektedir.

Sonuç itibarıyla, İlerleme Raporu'nda, Adalet Bakanlığı ve İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun çabaları sayesinde uluslararası insan hakları hukukuna uyum alanında belirli düzeyde ilerleme kaydedildiği; ancak insan hakları kurumlarının güçlendirilmesine yönelik reformlara ağırlık verilmesi gerektiği ve insan hakları savunucularına karşı açılan davaların bir endişe kaynağı olmaya devam ettiği vurgulanmıştır.

Sivil ve Siyasi Haklar

Raporda, **işkence ve kötü muameleyi önlemeye** yönelik hukuki çerçeveye uyulması konusundaki çabaların sürdüğü ve kolluk kuvvetleri tarafından uygulan kötü muamele ve işkence vakalarındaki azalma eğiliminin devam ettiği belirtilmektedir. Adalet Bakanlığı'na bağlı

Adli Tıp Kurumu'nun raporlarına ek olarak, adli tıp doktorları, bağımsız kuruluşlar veya üniversiteler tarafından verilen raporların bazı mahkemeler tarafından delil olarak kabul edilmesi olumlu karşılanırken, gözaltı merkezleri, cezaevleri ve benzer kurumlarda orantısız güç kullanımı vakaları ile karşılaşılması endişe verici olarak nitelendirilmektedir.

Raporda, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler İhtiyari Protokolü'nü (OPCAT) onaylamış olmasına karşın, Ek İhtiyari Protokol'ün gerektirdiği Ulusal Önleme Mekanizması'nı halen faaliyete geçirmedeği belirtilmiştir.

İnsan hakları ihlallerinin cezasız kalmasına karşı mücadele alanında, Danıştay'ın İçişleri Bakanlığı'nı 26 Aralık 1995 tarihinde 16 gencin Manisa'da gözaltındayken Manisa Emniyet Müdürlüğü tarafından işkence gördüğüne hükmeden kararı onaylayarak İçişleri Bakanlığının tazminat ödemesi gerektiğine hükmettiğine değinilmiştir. Ancak, insan hakları ihlallerinde cezasızlıkla mücadelenin genel anlamda yetersiz kaldığı ifade edilmekte ve emniyet ile kolluk kuvvetleri tarafından uygulandığı iddia edilen işkence vakalarının hızlı, kapsamlı, bağımsız ve etkili bir soruşturma kapsamına alınmadığı belirtilerek, işkence vakalarında zamanaşımı sınırı olması eleştirilmektedir.

Raporda, askeri hapisanelerde vicdani retçilere kötü muamele iddialarına ilişkin birçok davanın devam etmekte olduğu belirtilmektedir. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun askeri hapisanelerdeki kötü muamele vakalarını eleştirdiği ve askerlerin cezalarının bağımsız bir yargı otoritesi tarafından verilmesi gerektiğinin altını çizdiği kaydedilmiştir. Raporda, konuya ilişkin bir AİHM kararının beklediği de not edilmiştir.

Kolluk kuvvetlerinin işkence gördüğünü iddia eden bireylere karşı açtığı davalar ve kolluk kuvvetlerinin açtığı bu davalara mahkemelerce öncelik tanındığı da, Raporda eleştirilen bir diğer noktadır. Ayrıca, işkence ve kötü muamele iddialarının süratli, kapsamlı, bağımsız ve etkili bir soruşturma kapsamına alınmamasının davaların uzamasına yol açtığına dikkat çekilmektedir. İşkence, kötü muamele ve öldürme kastıyla ateş açmaktan suçlu bulunan kolluk kuvveti mensuplarının, kısa süreli cezalara çarptırıldığı ya da cezalarının tecil edildiği raporda vurgulanan bir diğer husus olmuştur.

Türkiye'de adli kolluk eksikliğinin, işkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin tüm soruşturmanın polis memurları tarafından yapılmasına yol açtığı; bunun da kovuşturmanın tarafsızlığına gölge düşürdüğü vurgulanmaktadır. Ayrıca, kayıp şahıslar, toplu mezar vakaları, güvenlik ve kolluk kuvvetlerinin neden olduğu ölümlere ilişkin genel bir anlayışın var olmadığı eleştirilmekte, örnek olarak ülkenin Güneydoğu'sunda bulunan toplu mezarlara ilişkin kapsamlı soruşturmanın yapılmadığı ifade edilmektedir.

Raporda, genel olarak işkence ve kötü muamele vakaları azalma eğiliminde olmasına rağmen, aşırı güç kullanımına ilişkin iddiaların endişe uyandırmaya devam ettiği ifade edilmektedir.

İlerleme Raporu'na göre, **cezaevi sistemi** reformuna devam edilmiş ve Adalet Bakanlığı tarafından rehabilitasyon hizmetlerini geliştirmek amacıyla geliştirilen dava yönetimi modeli, mahkumlar ve gözaltındakilere yönelik 5 rehabilitasyon merkezinde uygulamaya konmuştur. Adalet Bakanlığı, Adana Pozantı Çocuk Cezaevi'nde kötü muamele iddialarına karşı kovuşturma başlatmıştır. Kolluk kuvvetlerinin hükümlülerin tıbbi muayenelerinde hazır bulunmasını önlemeye yönelik Sağlık, Adalet ve İçişleri Bakanlıkları arasında imzalanan üçlü protokolün uygulanmasına Kasım 2011 itibariyle başlanmıştır. Avrupa Komisyonu'na göre, bu uygulamanın AB standartlarında olmasının sağlanması için yakından takip edilmesi gerekmektedir.

Raporda, denetimli serbestlik içeren mahkeme kararlarının sayısının arttığı belirtilmiş ve Şartlı Tahliye Yasası'ndaki değişikliğin önemli sayıda hükümlünün tahliye edilmesine yol açtığına yer verilmiştir.

Cezaevlerinde bulunan mahkûmların yüzde 41'inin hakkında henüz kesinleşmiş bir mahkeme kararı bulunmadığına dikkat çekilerek, cezaevlerinde aşırı kalabalıklaşmanın endişe uyandırmaya devam ettiği belirtilmiştir. Ceza infaz sisteminin yeterli kaynağa sahip olmadığı vurgulandığı raporda, mahkumların seslerinin kaydedilmesi, hücre hapsinin aşırı kullanımı, mahkumların ve ziyaretçilerin tüm kıyafetlerinin çıkarılarak aranması gibi uygulamalar başta olmak üzere kötü muamele iddialarının kaygı verici olmaya devam ettiği belirtilmektedir.

Raporda, çocuk ıslahevlerinin sayı ve nitelik bakımından yetersiz kaldığı belirtilmiş ve Adana Pozantı Çocuk Cezaevi'ndeki kötü muamele iddialarının ardından, buradaki çocukların ailelerinden uzakta, Ankara'daki bir cezaevine nakledildiklerine değinilmiştir. Başta kız çocukları olmak üzere, çocukların, yetişkinlerden ayrı bölmelerde tutulmamaları da raporda eleştirilen hususlar arasındadır.

Raporda, cezaevi denetim standartlarının BM standartlarıyla uyumlu olmadığı ifade edilmektedir. Cezaevi izleme kurullarının etkin çalışmaması ve bazı cezaevleri için izleme kurulu bulunmaması ve mevcut izleme kurullarının cezaevlerini etkin bir şekilde izleyecek hak ve kaynaklardan yoksun olması başlıca aksaklıklar olarak göze çarpmaktadır. Kurulların, bazı illerde habersiz ziyaretlerde bulunmalarına rağmen, raporlarının uygulamada bir değişikliğe yol açmadığı vurgulanmaktadır.

Rapora göre, mahkum haklarına ilişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki ilkeleri kapsayan genel bir düzenleme oluşturulmamıştır. Cezaevlerinde gazete, dergi ve kitaplara ilişkin yasaklar devam etmekte ve açık ve kapalı görüşmelere ilişkin uygulamaların endişe verici olduğu

belirtilmektedir. Ziyaretlerde ve mektuplaşmalarda Kürtçe'nin kullanılmasının kısıtlandığı yönünde söylentilerin gelmeye devam ettiği ve uygulamaların cezaevi yönetimleri arasında farklılık gösterdiği kaydedilmiştir. Cezaevlerindeki şikâyet sisteminin tüm mahkumların yararlanabileceği hale getirilmesi için, OPCAT'a uygun olarak tamamen yeniden gözden geçirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

Raporda, pek çok hasta ve ölümcül hastalıktan muzdarip mahkumun gerekli tıbbi tedaviden mahrum kaldığı ve F-tipi yüksek güvenlikli cezaevlerindeki koşulların mahkumlarda fizyolojik ve psikolojik hasara yol açtığı yönünde şikâyetler geldiği belirtilmektedir.

Genel anlamda, cezaevlerinde aşırı kalabalıklaşma sorunu cezaevlerinde hijyen ve diğer fiziksel koşullar üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır.

İlerleme Raporu'nda **adalete erişim** konusunda sınırlı ilerleme kaydedildiği belirtilmektedir. Adalet Bakanlığı tarafından adli konulara ilişkin bir web sayfası faaliyete geçirilmiş ve izlenmesi gereken süreçlere ilişkin bilgiler içeren broşürler yayınlanmıştır. Baro birlikleri ve diğer sivil toplum kuruluşlarının vatandaşların adalete erişim alanındaki hakları konusunda bilinçlendirilmesine katkıda buldukları ifade edilmektedir.

Raporda, adli yardım alanında genel bir strateji olmayışı eleştirilmektedir. Ayrılan mali kaynakların yetersiz olduğu ve adli yardım avukatlarına ödenen ücretlerin diğer davalarda ödenen ücretlere kıyasla oldukça düşük olduğu belirtilmektedir. Bunun, sağlanan hizmetin niteliğinde düşüşe yol açabileceği uyarısı yapılmakta ve düşük ücretlerin ve etkin bir denetimin olmayışının, baro birlikleri tarafından görevlendirilen avukatların sanığa her zaman etkin bir savunma sunmamasına yol açabileceği belirtilmektedir. Raporda, mevcut sistemin endişe uyandırdığı belirtilerek, revize edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Kırsal kesimde ve dezavantajlı gruplar arasında adli yardım konusundaki bilincin sınırlı olduğu tespitinin yer aldığı raporda, kadınlar ve çocuklar dahil, cezaevindeki tutukluların büyük bir kısmının adli yardıma erişimlerinin sınırlı olduğu vurgulanmaktadır. Aile içi şiddet mağdurlarına yönelik etkin bir korumanın olmayışının bu vakalarda adaletin sağlanmasını engellediği belirtilmektedir. Rapora göre, birçok davalı avukat talep etmenin suçlu olduğunu ima ettiği yanlıgısı içerisinde.

Özetle, 2012 yılı İlerleme Raporu'nda adalete erişim konusunda sınırlı ilerleme kaydedildiği ve adli yardımın kapsamı ve niteliğinin yetersiz olduğu belirtilerek, eskiden beri var olan sorunların çözümüne yönelik etkili bir denetim mekanizmasının olmadığı ifade edilmiştir.

İfade özgürlüğüne ilişkin olarak, bazı gazetecilerin uzun süren yargılama süreçleri sonrasında serbest bırakıldıklarına yer verilmiştir. Üçüncü Yargı Paketi'nin, yazılı bir eserin basılmadan önce sansürlenmesini yasakladığı ve basının, yargı sürecindeki davaları aktarması önündeki engelleri kaldırdığı ifade edilmiştir. Raporda, Ermeni sorunu, ordunun rolü gibi hassas konuların ve olaylara ilişkin muhalif görüşlerin, ana akım medyada ve toplum düzeyinde yer aldığı da belirtilmektedir.

Buna rağmen, söz konusu reform çalışmalarının ifade özgürlüğü alanında önemli bir eksiklik içerdiğine yer verilmektedir. Hızla artan ifade özgürlüğü ihlalleri ile basın özgürlüğün pratikte kısıtlanmasının, büyük endişe kaynağı olduğu vurgulanmıştır. Özellikle gazetecilerin medya çalışanlarının ve dağıtımçıların tutuklanmasının, bu endişeyi körüklediği ifade edilmekte, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bu yönde çok sayıda başvuru geldiği belirtilmektedir.

Özellikle Kürt meselesi ile ilgili çalışan çok sayıda araştırmacı, yazar, gazeteci ve akademisyenin, yargı süreci ile karşı karşıya kaldığı vurgulanmıştır. Kimi sol görüşe sahip ve Kürt asıllı gazetecinin, terör örgütü propagandası yapmakla gözüaltına alındığı, birçoğunun da tutuklandığı belirtilmiş, 2.800'den fazla öğrencinin ise terör örgütü propagandası yaptıkları gerekçesi ile cezaevinde olduğuna yer verilmiştir. Örgütlü suçlar ve terör ile mücadeleye ilişkin yasal çerçeve hâlihazırda mevcut olsa da, yorumlanmasında sorunların olduğu, özellikle terimlerin suiistimale açık bırakıldığı, bunun da haksız yere yargılamalara, gözüaltına alınmalara ve tutuklanmalara sebebiyet verebildiği ifade edilmektedir. Raporda Türkiye'nin ivedilikle, ceza kanunu ve terörle mücadeleye ilişkin yasal düzenlemelerine, şiddete teşvik ve şiddet içermeyen görüşlerin ifade edilmesi arasındaki farkı yansıtması gerekliliği hatırlatılmıştır. Bu çerçevede, Terörle Mücadele Yasası'nın 6. Ve 7. Maddeleri ile, Türk Ceza Kanunu'nun ilgili 220. ve 314. Maddelerine dikkat çekilmiş, söz konusu maddelerin şiddet içermeyen konuşma yapan veya şiddet içermeyen bir makale yazan kişileri, uzun gözüaltı ve tutukluluk süreçlerine mahkum ettiği ifade edilmiştir.

Üst düzey Hükümet temsilcileri ve kamu yöneticileri ile askerin, basına yönelik baskı uyguladığının açık şekilde ifade edildiği Raporda, kimi gazetecilerin Hükümeti eleştiren yazıları nedeniyle işlerine son verildiği belirtilmiştir. Tüm bunların, medyanın büyük sanayiler etrafında kümeleşmesi ile birlikte, pratikte Türkiye'deki ifade özgürlüğünü olumsuz yönde etkilediğine ve oto-sansürün Türk medyası için genel geçer bir uygulama halini aldığı ifade edilmektedir. Raporda Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesi kapsamında az sayıda davanın başlatıldığına da dikkat çekilmektedir.

İnternet sitelerinin sansürlenmesine ilişkin olarak ise, Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı'nın 2009 yılından bu yana içeriği yasaklanan internet siteleri ile ilgili istatistikleri kamuoyu ile paylaşmadığı ifade edilmiştir. Başta video paylaşım sitesi *YouTube* olmak üzere, birçok internet

sitesine yönelik davanın devam ettiği, bu çerçevede ilgili yasaların acilen gözden geçirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca Raporda, Bilgi Teknolojileri ve Telekomünikasyon Üst Kurulu tarafından çıkartılan, tercihli filtreleme uygulamasının yürürlüğe girdiği; ancak bunun Avrupa'daki standartlar temel alınarak uygulanması gerektiği belirtilmektedir.

Raporda Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun (RTÜK), batıl inançların tanıtılması, ahlaki ve ulusal değerlerin aşağılanması, terör propagandası ve ailenin korunması gibi gerekçelerle, bazı medya kuruluşlarına uyarılarda bulunduğu, bazılarında da ceza verdiği ifade edilmiştir.

Sonuç olarak bu alanda, ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamaların, özellikle de basın özgürlüğünün endişe verici boyutlara ulaştığı uyarısı yapılmaktadır. Özellikle suç ve teröre ilişkin yasal çerçevenin ve bunların yargı organları tarafından yorumlanmasının, kimi durumlarda suiistimale sebebiyet verdiği ifade edilmektedir. Ek olarak, özellikle muhalif görüşlerin devlet bürokrasisi tarafından yasaklanıp, kimi gazetecilerin işlerinden ayrılmak zorunda bırakılması nedeniyle, oto-sansürün daha yaygın hale geldiği belirtilmiş; internet içeriklerinin yasaklanmasının arttığı vurgulanmıştır.

Raporda ayrıca **toplama özgürlüğü** ile ilgili, 1 Mayıs kutlamalarının olaysız geçtiğinin altı çizilmiştir. "Ermeni Soykırımını Anma Günü"nü de olaysız geçtiği raporda örneklenmiştir. Ancak genel olarak, gösteri ve toplantı yapmaya ilişkin Anayasal hakların kullanımında sınırlamaların olduğu vurgulanmıştır. Özellikle toplama özgürlüğüne ilişkin bürokratik engellerin varlığı ve çokluğunun, bu özgürlüğü kullanma da sınırlamalar yarattığı belirtilmiştir. Bu çerçevede 2012 yılında Nevruz kutlamaları ve YÖK protestoları örnek olarak gösterilmişlerdir.

Toplama özgürlüğüne ilişkin dikkat çeken bir diğer nokta ise, 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nu ihlal ettiği gerekçesiyle, kimi sivil toplum örgütü temsilcileri ile insan hakları savunucularının basın açıklamaları nedeniyle cezalandırılmasıdır. Bu çerçevede belirtilen bir diğer husus da, güvenlik güçlerinin kimi durumlarda orantısız güç kullanımınıdır. Bu anlamda birçok davanın halen devam ettiği ifade edilmekte, ancak bazı davalarda olayın yeterince araştırılmadığı belirtilmektedir.

Raporda **dernek kurma özgürlüğü** ile ilgili mevcut yasal düzenlemelerin AB standartları ile örtüşmediği belirtilmektedir. Ancak özellikle siyasi partiler ve sendikalara ilişkin yasal çerçevenin değiştirilmesine yönelik çalışmalarda herhangi bir ilerleme kaydedilmediği ifade edilmiştir. Özellikle sendika yöneticilerinin, Haziran ayında aralarında KESK Başkanı'nın da bulunduğu, 70 sendikacının gözaltına alınmasında olduğu gibi, sendikal haklar alanında sıkıntılar ile karşılaştığı belirtilmektedir.

Genel olarak, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü ile ilgili olarak, karışık bir resim ile karşı karşıya olunduğu ifade edilmiştir. İzin verilmeyen gösterilerde ki sadece Kürt meselesine ilişkin olmayan gösterilerde de, şiddet ve güvenlik güçlerinin orantısız güç kullanımı vakaları ile karşılaşıldığı ifade edilmiştir. Bu çerçevede ilgili yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesine ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir.

Düşünce, inanç ve din özgürlüğüne ilişkin olarak, Trabzon'daki Sümela Manastırı'ndaki Ortodoks Ayini ile Van'daki Akdamar Kilisesi'ndeki Ermeni Ayini'nin üçüncü kere düzenlenmesi, geçmiş üç yılki raporlarda da olduğu üzere olumlu olarak belirtilmektedir. Bu yılki raporda, geçen yılki raporlardan farklı olarak ilk defa, Van'daki Akdamar Kilisesi'ndeki Ermeni Ayini'ne katılan bazı Ermeni kökenli vatandaşların, kendi isimlerini kullanmaya başladıklarına yer verilmiştir. "Ekümenik" sıfatının kullanımına ilişkin olarak ise raporda, Türk yetkililerin Patriğin söz konusu sıfatı kullanmasında herhangi bir engel bulunmadığını ifade etmelerine rağmen, Patriğin bu yönde resmi bir bildirim almadığı gerekçesi ile halen "Fener Rum Patrikhanesi" ifadesini kullandığına yer verilmiştir.

Vicdani ret konusunda, bazı ilerlemelerin olduğunu kaydeden 2012 İlerleme Raporu, askeri mahkemelerin vicdani ret konusundaki davalarda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına uygun kararlar vermeye başladığını belirtmektedir.

Türkiye'de yaşayan **Alevi vatandaşların durumu** ile ilgili olarak ise, 2012-2013 yılı milli eğitim müfredatı içerisinde Alevi inancına ilişkin bilgilerin yer alması olumlu bir gelişme olarak ifade edilmiştir. Ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2007 tarihli *Zengin-Türkiye* kararında öngörülen, ilk ve orta öğretimde zorunlu din derslerinin kaldırılmasına yönelik karara ilişkin gereken adımların halen atılmadığı da belirtilmektedir.

Mülkiyet hakları konusunda, 2008 tarihli Vakıflar Kanunu'na getirilen değişikliklerin kabul edilmesiyle birlikte, Gayrimüslim cemaatlere ait vakıfların Tapu dairesine kendi adlarına kayıt olmalarına imkân tanınarak bu konuda önemli bir ilerleme kaydedildiği hatırlatılmakta, ancak Avrupa Konseyi'nin Venedik Komisyonu'nun mülkiyet haklarına ilişkin Mart 2010 tarihli tavsiyelerinin uygulanmasının halen askıda olduğu ifade edilmektedir.

Gayrimüslim azınlıkların, din adamı yetiştirmeleri ile ilgili olarak ise kısıtlamaların devam ettiğine dikkat çekilmektedir. Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu'nun halen açılmadığı vurgulanmaktadır. Bu seneki raporda da Ermeni Patrikhanesi'nin Ermeni diline ve ruhban sınıfına yönelik bir üniversite bölümü açılması teklifinin beş seneden beri beklemede olduğu ve Süryanilerin resmi okullar dışında, gayri resmi bir şekilde eğitim aldıkları belirtilmektedir. Çeşitli belgelerde ve özellikle kimlik kartlarında, dine ilişkin bilginin bulunmasının ayrımcılığa yol açtığı

ifade edilmekte, mevcut uygulamanın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2010 tarihli kararı ile çeliştiğine yer verilmektedir.

Alevi vatandaşları ile ilgili olarak, 2009 yılında başlatılan ve medyada Alevi Açılımı olarak adlandırılan girişimin devamının gelmediği vurgulanmıştır. Alevilerin ibadethanelerinin tanınmamasına ve ibadethane açmakta zorluklarla karşılaştıklarına vurgu yapılmaktadır. Raporda ayrıca, Türkiye'nin bazı yerleşim bölgelerinde Alevi vatandaşlarına ait evlerin kimliği belirsiz kişiler tarafından işaretlenmesine dikkat çekilmiş ve Alevi dernek ve vakıfların, bu olayı yerel yönetimlerin ve yerel mahkemelerin dikkatine sunduğuna yer verilmiştir. Raporda ayrıca, Alevi bir milletvekili tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir cem evi açılması yönünde verilen teklifin, Meclis yönetimi tarafından, milletvekilinin camiye de gidebileceği gerekçesi ile geri çevrildiği ifade edilmiştir.

Gayrimüslim azınlıkların ibadethanelerinin tanınmamasına ve ibadethane açmasına ilişkin olarak, gayrimüslim cemaatlerin ibadethanelerine yönelik ayrımcılığın ve idari belirsizliklerin devam ettiğine yer verilmektedir. Ayrıca raporda, camilerin elektrik veya su gibi masrafları devlet tarafından karşılanırken, diğer ibadethanelerin masraflarının karşılanmaması eleştirilmektedir. Raporda göze çarpan bir diğer husus ise, gayrimüslim azınlıklara ait ibadethanelerde görev yapan dini kişilerin oturma ve çalışma izinleri ile ilgili yaşanan sıkıntılardır. Özellikle ülkenin güneydoğusunda, söz konusu kişilerin yerel yönetimlere yaptıkları başvuruların ret edildiği ifade edilmekte, söz konusu redde ilişkin gerekçenin ise verilmediği veya keyfi bir şekilde bu kararın alındığı belirtilmektedir.

2012 yılı İlerleme Raporu'nda, önceki yıllarda olduğu gibi, **azınlıklara karşı ayrımcı muamelenin** devam ettiği ifade edilmiştir. Kimi televizyon dizisi ve filmde, Musevi karşıtlığı ve nefret söylemi içeren ifadelerin bulunduğu, ancak bunların henüz cezalandırılmadığı belirtilmiştir. Nisan 2007 yılında Malatya'da öldürülen 3 Protestan ile ilgili olarak yargılama sürecinin halen devam ettiğini hatırlatan İlerleme Raporu, söz konusu olayın Ergenekon Davası ile ilişkilendirilmeye çalışıldığına da yer vermiştir. 2006 yılında Trabzon, 2010 yılında İskenderun'da yaşanan rahip cinayetleri ile ilgili davalarında devam ettiği ifade edilmektedir. Raporda ayrıca, **misyonerlerin** hala ülkenin bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak algılandığına yer verilmiş, Kasım 2011 tarihinde medyada yer alan ve Milli İstihbarat Teşkilatı tarafından hazırlanmış, özellikle ülkenin güneydoğu ve doğu bölgelerinde misyonerlik faaliyetlerine katılan Kürt kökenli vatandaşlara ilişkin sınıflandırma çalışmasına dikkat çekilmiştir.

2010 ve 2011 İlerleme Raporları'nda da belirtildiği gibi bu seneki raporda da **vicdani retçilere** yönelik adli uygulamaların devam ettiği vurgulanmakta ve konuya ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanmasının beklenildiği belirtilmektedir.

Sonuç olarak, düşünce, inanç ve din özgürlüğüne ilişkin sınırlı bir ilerleme kaydedildiği belirtilmekte, vicdani ret konusunda bazı ilerlemelerin yaşandığı ifade edilmektedir. Gayrimüslim azınlıklar ile diyalogun devam ettiği belirten rapor, azınlık dinlerine mensup kişilerin halen ayrımcılığa maruz kaldıklarını vurgulamaktadır.

Ekonomik ve Sosyal Haklar

2012 İlerleme Raporu'nda, kadın haklarına ve cinsiyet eşitliğine ilişkin önemli adımların atıldığı belirtilmektedir. Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine İlişkin Yasa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmesinin, bu alandaki önemli bir gelişme olduğu kaydedilmiştir. Acil müdahale gerektiren durumlarda uygulanan prosedürün genel itibariyle olumlu olduğu ifade edilirken, sivil toplum örgütlerini de içeren kapsayıcı danışma eylemlerinin, yetkililer tarafından uygulandığı vurgulanmıştır. Ayrıca Raporda, 2012 ile 2015 yıllarını kapsayan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı'na da yer verilmiş, söz konusu eylem planı olumlu bir gelişme olarak nitelendirilmiştir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı arasında imzalanan Protokol'e de yer verilen Raporda, söz konusu Protokol ile Jandarma Genel Komutanlığı mensuplarının, kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda eğitilmesinin, şiddetin önlenmesinde olumlu bir adım olduğu ifade edilmektedir. Sermaye Piyasası Kurulu'nun, halka açık şirketlerin yönetim kurullarında en az bir kadın bulunmasına ilişkin açıklaması ve yine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı arasında, şiddete maruz kalmış kadınları da içeren ve genel itibariyle işgücü piyasasına kadınların katılımını arttırmayı hedefleyen Protokol'e de, Raporda yer verilmiştir.

Raporda, 2010 yılında kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'nun, taslak yasaya ilişkin 20 farklı görüş sunduğu ifade edilmektedir. Ancak söz konusu Komisyonu'nun yasa yapım sürecine daha fazla entegre olması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca Komisyonun takip ve denetim mekanizmalarında yer alması ve kadın merkezli çalışan sivil toplum örgütleri ile daha yakın işbirliği içerisinde olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu çerçevede Türkiye'de, başta töre cinayetleri ve zorla evlendirme olmak üzere, kadına yönelik önemli engellerin bulunduğuna yer verilmiştir.

Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine İlişkin Yasa ile ilgili olarak, son anda yapılan değişikliklerin endişe yarattığı da Raporda ifade edilen bir noktadır. Söz konusu yasanın, uygulamada da etkin şekilde kullanılması gerektiği ifade edilmekte, bu çerçevede gerekli adımların atılması istenmektedir. 2012 yılında Türkiye'de yaşanan sezaryen tartışmalarının,

yeterli ölçüde ön hazırlık yapılmadan ve sivil toplum örgütlerine danışılmadan çıkartılan yasal düzenlemelerin sonucu olduğunun vurgulandığı Raporda, özellikle sezaryen yasasına ilişkin, kadın sivil toplum örgütlerinin dinlenmediği ifade edilmiştir. Aynı şekilde kürtaj konusuna ilişkin yaşanan tartışmalarda da, hükümetin, pratik anlamda kadın haklarına daha fazla saygı göstermesi gerekliliğini ortaya çıkardığı belirtilmiştir.

Kadınların işgücüne katılım oranının sınırlı düzeyde kaldığı, bu yıl ki Raporda da yer verilen bir başka konudur. Kadınların genelde, herhangi bir sosyal güvence olmadan, aile işçisi olarak çalıştıkları; kadınların işgücü piyasasına girmesine yardımcı olacak çocuk bakım hizmetlerinin yetersiz olduğu; analık ve babalık iznine ilişkin yasal düzenlemelerin ise halen çıkartılmadığı vurgulanmaktadır. İşgücü piyasasında esnekliğin artırılmasına yönelik çalışmaların, cinsiyet temelli işgücü piyasası ayrışmasını göz ardı ettiği belirtilmiştir.

Kadınların karar alma mekanizmalarına katılımına ilişkin olarak ise, kadınların siyaset ve üst düzey kamu yönetimlerine katılımının çok düşük düzeyde olduğu ifade edilmektedir. Kadınların sendikaların yönetimlerinde temsil edilmediği, bazı sendika kadın yöneticilerinin, Dünya Kadınlar Günü öncesinde, gözaltına alındığı belirtilmiştir.

Ekonomik ve sosyal haklar

İlerleme raporunda **kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin** korunmasına yönelik yasaların iyileştirilmesi yönünde adımlar atıldığı belirtilmektedir. Mart ayında kabul edilen Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un aile üyelerini ve evlilik dışı ilişki içinde olanları şiddete karşı korumayı amaçladığı ifade edilmektedir. Raporda, sivil toplum örgütleri tarafından üstlenilen kapsamlı danışmanlık uygulamalarının acil vakalarda genel olarak olumlu olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı'nın (2012-2015) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından kabul edildiği belirtilmektedir. Planın beş alan üzerinde odaklandığı ve bunların sırasıyla yasal düzenlemeler, farkındalık yaratma ve zihinsel dönüşüm, kadının güçlendirilmesi ve koruyucu hizmet sunumu, sağlık hizmetlerinin sunumu ve kurumlar arası işbirliği olduğunun altı çizilmektedir.

Raporda, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı arasında imzalanan protokol ile jandarma personelinin kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği ve şiddet mağduru kadınlara yönelik hizmetleri geliştirecek kapsamda eğitim verilmesini amaçlandığı ifade edilmektedir. Ayrıca, Sermaye Piyasası Kurulu'nun halka açık şirketlerin yönetim kurulunda en az bir kadın üye bulundurma şartı getirmesine de raporda vurgu yapılmaktadır. Bununla birlikte, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik

Bakanlığı arasında imzalan protokolün şiddete maruz kalan kadınları da kapsayacak şekilde kadın istihdamını ve işgücü katılım oranını artırmayı hedeflediği ifade edilmektedir.

2012 İlerleme Raporu'nda, TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'nun kurulduğundan bugüne kadar yasa tasarıları hakkında 20 tane görüş bildirdiğinin altı çizilmektedir.

Bununla birlikte raporda, Komisyonun, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın örgütleriyle ilişkiler konusunda kanun ve genelgelerin uygulanmasında boşluklar gözlemlendiğine yer verilmektedir. Raporda ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına karşı şiddetle mücadele, namus cinayetleri, erken ve zorla evlendirmenin Türkiye'nin en önemli sorunları olarak göze çarptığı vurgulanmaktadır.

Ailenin korunması ve kadına karşı şiddetin engellenmesi konularında son anda yapılan değişikliklerin endişeleri artırdığı ve yeni ve daha önce yürürlüğe girmiş yasaların etkin çabalarla politik, sosyal ve ekonomik gerçekliğe dönüştürülmesi gerektiği belirtilmektedir. Raporda, sezaryen uygulaması ile ilgili yasanın yeterli hazırlık ve sivil toplum ile yeterli istişare yapılmadan özellikle kadın örgütlerinin fikirleri alınmadan kabul edildiğine değinilmektedir. Hükümetin bu yasa öncesindeki ve kürtaj konusundaki tartışmalara ilişkin açıklamalarının kadın haklarına uygulamada da saygı gösterilmesi ihtiyacını görmezden geldiği ifade edilmektedir.

Kadınların işgücüne katılımında hafif bir yükseliş gözlenmesine rağmen, hala düşük olduğunu belirtilen raporda, kadınların diğer aile üyelerinden farklı olarak çoğunlukla hiçbir sosyal güvenceleri olmadan ücretsiz aile işlerinde çalıştıklarının gözlemlendiği belirtilmektedir. Çalışan kadınlar için çocuk bakımı konusundaki olanakları temin edememenin halen bir eksiklik olarak göze çarptığı ve ebeveynlerin doğum izni konusundaki yasa hakkında herhangi bir ilerlemenin söz konusu olmadığı vurgulanmaktadır. Buna ek olarak raporda, işgücü piyasasındaki esnekliği artırmaya yönelik çabaların piyasadaki cinsiyet odaklı düzenden uzaklaşma yönündeki ihtiyacının göz ardı edildiği yer almaktadır.

Raporda, politikada ve yönetim seviyesinde üst düzey pozisyonlardaki kadın sayısının hala çok az olduğunun altı çizilirken, kadınların sendikalar nezdinde yetersiz temsil edildiği ve uluslar arası kadınlar gününde birçok kadın sendika eylemcisinin tutuklandığı ve gözaltına alındığı ifade edilmektedir.

Hükümetin, kadınların Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Yasası ile ilgili olarak siyasi partilerdeki kadın sayısının mecburi olması yönünde revize etmeleri konusundaki taleplerine cevap veremediği belirtilmektedir.

Raporda, kadınların medyadaki olumsuz tasviri ve erkek ağırlıklı söylemin endişe unsuru olmaya devam ettiğine değinilmektedir.

Cinayeti de kapsayan kadına karşı şiddet olaylarıyla ilgili detaylı istatistiklerin mevcut olmadığı ve kadınlara yönelik keskinleşmiş şiddet konusunda mahkeme kararlarının endişeyi artırdığı ifade edilmektedir. Kadına karşı şiddeti haklı çıkarmaya yönelik uygulamaların ve hatta çocuğa yönelik şiddet konusunda mağdurun aile geçmişi ve tavırları neticesinde şiddeti haklı gösterme çabalarının endişe verici olduğu belirtilmektedir.

Bazı vakalarda, polis yetkililerinin aile içi şiddet mağdurlarının şikayetlerini takip etmek konusunda yardımcı olmak yerine, istismar ettiği öne sürülen aile bireyinin yanına dönmeleri konusunda ikna etmeye çalıştığı vurgulanmaktadır. Mağdurun yetkililerden boşu boşuna yardım talebinde bulunduğu ve sonunda kurbanın öldürülmesiyle sonuçlanan bir takım davalar olduğunun altı çizilmektedir. Raporda, yeni yasa konusunda yargı mensuplarının ve kolluk kuvvetlerinin bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi ihtiyacına vurgu yapılmaktadır. Aile mahkemelerinin kapasitesinin artırılmadığı ifade edilen raporda, aile içi şiddet konusunda AİHM'nin Opuz v Türkiye davası konusundaki kararının uygulanmadığı belirtilmektedir.

Hükümetin her alanda etkili bir şekilde cinsiyet algılamasını ve belli kalıpların değiştirilmesi konusunda teşvik etmesinin gerekli olduğu ve kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda eylemlerin sürdürülebilirliği, politikalar ve genelgelerin ulusal ve uluslar arası kaynaklar tarafından desteklenmesi önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Genel olarak raporda, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yürürlüğe giren yasalar konusunda atılan adımlar olumlu karşılanmaktadır. İlerleme Raporu'nda Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddet Yasası'nın daha önceki yasaya göre aile bireylerinin yanı sıra evlilik dışı ilişkilerdeki kadınları da şiddetten koruduğu belirtilmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının yasadaki son dakika değişikliklerine yönelik eleştirilerine rağmen sivil toplumla kapsamı istişareleri de kapsayan acil vakaları ile ilgili uygulamaların genel anlamda olumlu olduğu, ancak bu yeni yasalar ve daha önce yapılmış yasaların politik, sosyal ve ekonomik gerçekliğe dönüştürebilmek için etkin bir çabaya ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. Yasaların uyumlu bir şekilde tüm ülke genelinde uygulanması gerektiğinin önemi vurgulanırken, kadınların iş gücü, politikaya katılımı ve siyaset yapma süreci konularında daha yüksek katılımın olması gerektiğinin altı çizilmektedir. Son olarak, erken ve zorla evlendirme konusu endişe vermeye devam ettiği bir kez daha öne çıkmaktadır.

Çocuk hakları konusuyla ilgili olarak raporda, okul öncesi eğitime kaydolun 4-5 yaş aralığındaki çocuk sayısının geçen yıldaki döneme göre yüzde 1 artış göstererek yüzde 44'e ulaştığı yer almaktadır. Okul öncesi eğitim ile ilgili ulusal bir model geliştirme ve ilgili kalite standartları yönündeki çabaların devam ettiği ve okul öncesi eğitimdeki öğretmen sayısının yüzde 15 oranında artış gösterdiği belirtilmektedir.

Raporda, 2011-2012 eğitim yılında ilk ve orta öğretime kayıt oranı arttığı ve 6-13 yaş grubu aralığındaki toplam kayıt sayısının yüzde 99.3 oranında olduğu ifade edilmektedir. Orta öğretime kayıt oranının yüzde yüzde 67.4'e çıktığı, kız ve erkek öğrenciler arasındaki farkın yüzde 2.5'e indiği belirtilen raporda, kız öğrenciler için bazı illerde mobil eğitim hizmeti sağlandığı ancak kapsam alanı kısıtlı kaldığı belirtilmektedir. 2012-2013 akademik yılında orta öğretim öğrencileri için Türkiye'de yaşayan diller ve lehçeler ile ilgili seçmeli dersler sunulduğu ve çocuk bakım hizmetleri için topluma kazandırma eğilimi ve aile odaklı bakımı destekleyen bir model üzerinde devam ettiği yer almaktadır.

İlerleme Raporu'nda, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın özellikle sezonluk göçmen tarım işçileri ve fındık toplayan çocuklarla ilgili olarak çocukların çalıştırılmasıyla mücadele konusunda adımlar attığı ve, bu gibi konuların etkilerinin değerlendirilmesi ve çocuk işçilerin durumuyla ilgili güncel bir araştırma yapılması gerekli olduğuna değinilmektedir.

Ancak, okula kayıt oranlarında bölgesel eşitsizliklerin devam ettiği ve ülkenin doğu bölgesindeki bazı illerde düşük kayıt oranları olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında raporda, devamsızlık ve okuldan ayrılma oranları sezonluk tarım işlerinde çalışan ailelerin ve roman ailelerin çocuklarında yüksek seyrettiği ve tüm okul öncesi eğitim ve bakım hizmetlerini içeren etkili bir gözlem ve denetim mekanizması kurulması gerektiği vurgulanmaktadır.

Çocuklara yönelik şiddet konusundaki çabaların gözlem ve koruma mekanizması açısından etkin ve yeterli olmadığı ve çocuk bakım hizmetlerinin topluma kazandırma amaçlı bilinci artırıcı çalışmaların yetersiz olduğunun altı çizilmektedir. Çocuk bakım hizmeti veren kuruluşların koşullarının ve yönetim kapasitelerinin iyileştirilmeye ihtiyacı olduğu da raporda yer almaktadır.

Çocuk işçiler konusunda nitelik ve nicelik bakımından verilerin yetersiz olduğu ve sezonluk göçmen tarım işçi ailelerinin çocuklarını çalıştırması konusunda durumu düzeltmeye yönelik çabalara rağmen sorunun devam ettiği belirtilmektedir. Bu alanda yönetim kapasitesini artırmaya ve tüm ülkeyi kapsayana etkili bir gözlem ve denetim sistemi kurulması gerektiği vurgulanmaktadır.

Raporda, 2010 Haziran ayındaki terörle mücadele yasası ve diğer suç yasası düzenlemelerine rağmen çocukların terör örgütüne üye olmak suçundan birçok kez yakalanarak ağır cezalarla karşı karşıya kaldığı yer alırken, bunun genellikle çocukların kolluk kuvvetlerine mukavemet gösterdiklerinde ve gösterilere katıldıklarında gerçekleştiği ifade edilmektedir. Sorgulama esnasındaki muameleler ve hapisaneyeye kabul edilmeleriyle ilgili şikâyetlerin olduğuna da değinilmektedir.

Raporlama süreci sonuna kadar yeni kurulan çocuk ağır ceza mahkemesi sayısının 19'a ulaştığı ve bunlardan 9 tanesinin faaliyet gösterdiği belirtilmektedir. Çocuk koruma kanunu uyarınca 81 ilin tümünde uygulanması gereğine karşın şu anda sayıları toplam 86 olan çocuk

mahkemelerinin 67 tanesi faaliyette olduğu ve bu mahkemelerin olmadığı illerde, çocukların yetişkinler için olan ağır ceza mahkemelerinde yargılandığı ifade edilmektedir.

Temmuz ayı sonunda, 12-18 yaşları arası 1830 çocuğun hapisanelerde bulunduğunu belirten raporda, bunların arasında 190'ının hükmü kesinleşmiş, geri kalanın ise tutuklu olarak duruşmalarının devam ettiği belirtilmektedir. Yine bu konuyla ilgili olarak, Adana Pozantı çocuk hapisanesinde hasta bakımı ve cinsel tacizle ilgili ciddi iddialar ortaya atıldığı ve tüm tutukluların Ankara Sincan hapisanesine gönderildiği vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, eğitim, çocuk işçiliği ile mücadele, sağlık, idari kapasite ve koordinasyon dahil bütün alanlarda çabaların artırılması ve genel olarak çocuklar için daha fazla önleyici ve rehabilitasyon amaçlı tedbirler alınması gerektiğinin altı çizilmektedir. Çocukların uygun koşullarda tutulması ve çocuk mahkemelerinin var olan yasalara paralel olarak düzenlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Sosyal bakımdan korunmaya muhtaç ve/veya engelli kişiler ile ilgili olarak raporda, Ulaşılabilirlik Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı'nın uygulanması açısından sınırlı ilerleme gösterildiği belirtilmektedir. Yine raporda, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi ve İhtiyari Protokolünün uygulanmasını izlemeye yönelik bir ulusal gözlem mekanizması oluşturulmadığı ve engelli insanlara yönelik pozitif ayrımcılık prensibiyle ilgili somut politikaların uygulamaya geçmediği yer almaktadır.

Engelli kişilere ve yaşlılara yönelik evde bakım hizmetlerinin geliştirildiği ve engelli kişilerin girişimlerini destekleyen bir protokol imzalandığı ifade edilmektedir. Kamu sektöründe istihdam edilmeleri yönündeki çabaların devam ettiği ancak engelli kişilerin gerek kamu gerek özel sektörde istihdam edilmesi konularının yanı sıra alternatif istihdam metotları ve işverenleri teşvik edici uygulamaların desteklenmesi ve engelli kişilerin finansal ihtiyaçlarını karşılayabilme güçleri artırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Engelli kişiler ve akıl hastaları hakkında resmi ve güvenilir veriler ve araştırmalar konusunda eksiklik olmasının bilgiye dayalı politika üretmeye engel olduğu ve eğitim, sağlık, sosyal ve kamu hizmetlerine erişimleri konusundaki zorlukların devam ettiği ifade edilmektedir. Raporda, kamu binaları ve benzer binalara girişleri konusunda fiziksel engellerin halen mevcut olduğu ve bu problemin üstesinden gelmek için net bir yatırım stratejisi olmadığının altı çizilmektedir. Kamu kurumlarına erişimde engelli vatandaşlar için zorunlu uygunluk kapsamındaki son başvuru gününün uzatılarak ertelendiği belirtilmektedir. İlerleme Raporu'nda, yasalara paralel olarak eğitim uygulamalarını içeren hizmetlerin kapsam ve kalite bakımından iyileştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bunun yanında, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin şu andaki sistemde önemli bir yerinin olduğu ancak denetimleri konusunda eksikliklerin sürdüğu

belirtilmektedir. Bunun da söz konusu gözlem ve değerlendirme sistemlerinde merkezlerin etkinliği konusundaki şüpheleri artırdığı vurgulanmaktadır. Raporda, neredeyse bütün merkezlerde devlet desteği alabilmek için birçok çocuğun kayıtlı olduğu ancak gerçek anlamda derslere katılımın olmadığı altı çizilmektedir. Denetimlerin etkinlik anlamında eksik verilen hizmetlerin içeriği hakkında bilgi sağlamadığı ve engelli hastalara karşı kamu nezdinde var olan önyargıyla mücadele etmek için kamu bilincinin artırılması vurgulanmaktadır.

Ayrıca, akıl hastanelerinin izlenmesinden ve teftiş edilmesinden sorumlu bağımsız bir organın kurulmadığı da raporda yer almaktadır.

Genel olarak, engelli ve yaşlı kişilere yönelik hizmetlerin gelişme gösterdiği ancak hala sosyal bakımdan korunmaya muhtaç ve engelli kişileri korumak adına önemli çabalar sarf edilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Geçtiğimiz yıldan bu yana **ayrımcılıkla mücadele** konusunda aynı sorunların tekrar ettiği, önemli adımların atılmadığı görülmektedir. Nitekim Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu'nun kurulmamış olması da dâhil kapsamlı bir ayrımcılıkla mücadele mevzuatının eksikliğinin sürdüğü belirtilmektedir. İlgili komisyon tarafından cinsel kimlik ve cinsel eğilim kaynaklı ayrımcılıkla ilgili atıflar Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu'nun kurulmasıyla ilgili Kanun tasarısından çıkartılmış ve bu kanun tasarısı TBMM'ye sunulmuştur. Ancak mevcut yasal çerçeve AB müktesebatı ile uyumlu değildir ve etnik, dini, cinsel kimliğe ve diğer faktörler nedeniyle bireylere yönelik ayrımcılık sürmektedir.

Eşcinsellik Türkiye'de ceza gerektiren bir suç olmamasına rağmen, lezbiyen, eşcinsel, biseksüel ve transeksüeller (LGBT) ayrımcılık, korkutma ve şiddete maruz kalmaya devam etmişlerdir. Raporda LGBT çalışanları ve bazı memurların cinsel eğilimleri nedeniyle işten çıkarılmalarına, barınma ve sağlık hizmetlerinden yararlanma gibi pek çok alanda ayrımcılığa maruz kalmalarına yer verilmektedir.

Bu rapor döneminde de Türk Ceza Kanunu'nun "alenen teşhircilik" ve "genel ahlaka karşı işlenen suçlar" hakkındaki hükümleri ile Kabahatler Kanunu'nun bazı maddeleri sık sık LGBT'ye karşı ayrımcılık yapmak amacıyla ve bu kişileri para cezasına çarptırmak için kullanılmıştır. Tüm bunların yanında kamuoyunun önde gelenleri tarafından LGBT'ye karşı sürekli olumsuz kalıpların kullanılması, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde eşcinselliğin "psikoseksüel" bozukluk olarak tanımlanması eşcinselleri askerliğe elverişsiz addetmesi eleştirilmiştir.

Raporda kadınlar, çocuklar ve lezbiyen, eşcinsel, biseksüel ve transeksüel bireyler dâhil savunmasız grupların toplumsal istismar, ayrımcılık ve şiddetten etkili biçimde korunabilmeleri için hükümetin daha fazla çaba göstermesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

Raporun ***işçi hakları ve sendikal haklar*** bölümünde, memur sendikaları ve toplu grev mevzuatında yapılan değişiklik ile ilk defa toplu sözleşme hakkının tanındığı belirtilmiştir. Buna rağmen yeni düzenleme özellikle kamu görevlilerinin grev hakları, toplu sözleşme ve uyuşmazlıkların çözümü süreci, kamu çalışanlarının büyük kısmının sendika kurma ve sendikalara katılmalarının önündeki engeller hususlarında AB standartları ve ILO sözleşmeleri ile uyumlu değildir. Özel sektördeki sendikalar için yasal çerçevede değişiklik yapan Toplu İş İlişkileri Kanun Taslağı'nın halen kabul edilmediğine dikkat çeken raporda Mayıs ayında Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun havacılık sektöründe grev yasağı getirecek şekilde değiştirilmesinin, Türkiye'deki mevzuatı AB ve ILO standartlarının daha da gerisine düşürdüğü eleştirisi getirilmektedir.

Rapor döneminde sendikaların iç işlerine devlet müdahalesinin devam ettiği, sendika eylemlerinin düzenli olarak sınırlandırıldığı ve eylemlerde güvenlik kuvvetlerinin güç kullandığı tespit edilmiştir.

Mülkiyet haklarıyla ilgili olarak 2008 tarihli Vakıflar Kanunu'nda değişiklik yapan düzenlemenin kabul edilmesiyle ilerleme kaydedilmiştir. Rapor döneminde yürürlüğe giren Vakıflar Kanunu'nun Geçici 1. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik mülklerin tecil başvurusu koşullarını ve tazminat ödemesi koşullarını belirlemektedir. Buna göre tüm hak ve yükümlülükleriyle beraber mülklerin cemaat vakıflarınca 27 Ağustos 2012 tarihine kadar tecil edilmesi gerekmektedir. Resmi bilgilere göre 108 cemaat vakfı 1568 mülkün iadesi için başvuruda bulunmuştur. 18 Eylül 2012 tarihine kadar Vakıflar Konseyi 58 mülkün iadesini, 8 mülkün tazminat ödemesini onaylamış, 53 başvurunun geçersiz olduğuna karar vermiştir. Konsey geriye kalan 1449 başvuruyu incelemeyi sürdürmektedir.

İdari kararlarla İzmir Musevi Cemaati, İstanbul'da Rum kız ilkokulu, Surp Haç Tibrevank Lisesi vakıf statüsü kazanmıştır. Ancak raporda Süryani cemaatinin özellikle güneydoğuda mülkiyet ve tapu işlemleriyle ilgili sorun yaşamaya devam ettikleri eleştirisi getirilmiş, Mor Gabriel Süryani Ortodoks Manastırı'nın arazi mülkiyeti konusundaki davasına ilişkin yerel mahkemenin kararının Yargıtay tarafından bozulmasına dikkat çekilmiştir.

Geçen yılki raporda yer alan Katolik Kilisesinin ülke çapındaki birçok mülküne devlet tarafından el konulduğu ve diğer gayrimüslim dini cemaatler gibi Katolik Kilisesinin de tüzel kişiliği bulunmadığı bu raporda da dile getirilmiştir. Benzer şekilde Avrupa Konseyi Venedik Komisyonunun mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin Mart 2010 tarihli tavsiyelerinin halen uygulanmaması eleştirilmiştir.

Raporda tekrar edilen eleştirilerden biri de Yunan vatandaşlarının, miras edinmede ve mülkiyet tescilinde, özellikle Tapu Kanunu'nda yapılan değişikliklerin Türk makamlarınca

uygulanmasında, “mütekabiliyet” hükmünün yorumlanması da dâhil olmak üzere, sorunlarla karşılaştığının hâlâ bildirilmesidir. Mütekabiliyet konusunda, AİHM, AİHS’nin 1 No’lu Protokolünün 1. maddesinin (mülkiyetin barışçıl yolla verilmesi) ihlal edildiğine hükmetmiş ve mülkiyetin iade edilmesine veya başvuru yapanlara tazminat verilmesine karar vermiştir.

Sonuç olarak 2008 tarihli Vakıflar Kanunu’nda değişiklik yapan düzenlemenin kabul edilmesiyle ilgili ilerleme kaydedilmiştir. Ancak Alevi vakıflarının el konulan mülkleri, Gabriel Süryani Ortodoks Manastırı ile ilgili devam eden davalar gibi hususlar endişe yaratmaktadır. Raporda Türkiye’nin tüm gayrimüslim dini cemaatlerinin mülkiyet haklarının korunmasını güvence altına alması gerektiği vurgulanmaktadır.

Azınlıklara Saygı ve Azınlıkların Korunması, Kültürel Haklar

Hükümet ve azınlıkların temsilcileri arasında diyalog devam etmiştir. İlk defa olarak, azınlıkların temsilcileri yeni Anayasa ile ilgili görüşlerini ifade etmeleri için Parlamento’ya davet edilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Ermeni, Rum ve Musevi azınlıklarının Türk vatandaşı olmayan çocuklarının azınlık okullarında eğitim görmesine izin veren bir yönetmeliği kabul etmiştir. Ancak Türk vatandaşı olmayan çocuklar resmi mezuniyet belgesi alamamaktadır. Gayrimüslim azınlıklar tarafından çıkarılan gazetelerde resmi ilanların yayınlanmasına imkan tanıyan bir yasa değişikliği 28 Şubat tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Ancak, Türkiye’nin azınlıklara genel yaklaşımı kısıtlayıcı olmaya devam etmektedir. Türkiye, BM Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’ne azınlıkların hakları ile ilgili olarak ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’ne eğitim hakkı ile ilgili olarak çekincesini devam ettirmiştir. Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi veya Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı’nı imzalamamıştır.

İrkçılık, yabancı düşmanlığı, anti-semitizm ve hoşgörüsüzlük ile mücadele için hiçbir mekanizma veya kurum oluşturulmamıştır. Ayrımcılık konularını ele alan hiçbir yasal çerçeve veya mevzuat bulunmamaktadır. Anayasada yer alan ayrımcılığa karşı ifadeler mahkemeler tarafından kısıtlayıcı bir şekilde yorumlanmaktadır.

Nefrete tahrik suçu, basın tarafından olanlar da dahil olmak üzere, etkin bir şekilde kovuşturulmamaktadır. Avrupa Konseyi tarafından tavsiye edildiği şekilde nefret konuşması ve nefret suçları ile ilgili mevzuat oluşturmakta ilerleme kaydedilmemiştir.

Rum azınlığın durumu değişmemiştir. Gökçeada ve Bozcaada dahil olmak üzere, eğitime erişim ve mülkiyet hakları konularında sorun yaşamaya devam etmektedir.

Ermeni gazeteci Hrant Dink'in öldürülmesi hakkındaki 5 yıl süren dava 17 Ocak 2012'de bitmiştir. Cinayete teşvik suçundan bir kişi ceza almıştır, fakat tün sanıklar terörist örgüt bağları ile ilgili suçlamadan beraat etmiştir. Hrant Dink'in ailesi bazı jandarma ve polis teşkilatı üyelerinin davranışları hakkında yeni bir soruşturma açılmasını talep etmiştir. Dink davası ile ilgili 14 Eylül 2010 tarihli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının bütünüyle uygulanması olayla ilgili herkesin hukuk önünde hesap vermesi için büyük önem taşımaktadır.

Misyoner veya azınlıklara karşı söylem bazı zorunlu okul kitaplarında bulunmaya devam etmektedir.

Malatya Ermeni mezarlığındaki birçok önemli bina Malatya Belediyesi tarafından 2 Şubat'ta yıkılmıştır.

Genel olarak, hükümet ve azınlıklar arasındaki diyalog devam etmiştir. Azınlık temsilcileri Parlamento uzlaştırma komisyonunda yeni anayasa ile ilgili görüşlerini ifade etmiştir. Ancak, Türkiye'nin azınlıklara yaklaşımı kısıtlayıcı olmaya devam etmektedir. Avrupa standartlarına uygun olarak, dil, kültür ve temel hakların korunması ve bu haklara tümüyle saygının sağlanması gerekmektedir. Azınlıklara hoşgörü, onlar için güvenlik ve içericaliğin sağlanması için daha fazla çabaya ve kapsamlı bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Var olan mevzuat gözden geçirilmeli, ayrımcılıkla mücadele için kapsamlı mevzuat çıkartılmalı ve ırkçılık, yabancı düşmanlığı, antisemitizm ve hoşgörüsüzlük ile mücadele için kurumlar ve koruma mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Kültürel haklar ile ilgili olarak, ana dilde eğitim konusunda tartışmalar devam etmiştir. Gruplar ve sivil toplum örgütleri meclis uzlaştırma komisyonuna anadil kullanımı üzerindeki tüm engellerin kaldırılması dahil olmak üzere öneriler sunmuştur.

Milli Eğitim Bakanlığı Haziran ayında ilkokullara yönelik olarak, en az 10 öğrencinin başvurması koşulu ile yaşayan dil ve lehçeler ile ilgili bir ders eklemek zorunluluğunu içeren yeni bir genelge yayımlamıştır.

Mardin Artuklu Üniversitesi Kürtçe lisans üstü eğitim vermeye devam etmiştir. Mart ayında ilk Süryanice aylık gazete yayınlanmaya başlamıştır.

Meclis İnsan Hakları Araştırma Komisyonu ziyaret ve mektup verilmesi sırasında hapishanelerde Kürtçe kullanımında daha az kısıtlama yaşandığını rapor etmiştir. Ancak Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu gibi bazı yasalarda Türkçe dışındaki dillerin kullanımı yasaklanmaktadır.

Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel İdareler Kongresi'nin belediye meclislerinde uygun olduğu durumlarda kamu hizmetlerinin Türkçe dışındaki dillerde yapılmasına izin veren ve Belediyeler Kanununun reformunu öngören 229 (2007) sayılı Tavsiye kararı uygulanmamıştır.

Genel olarak, Türkiye kültürel haklar konusunda belirli ölçüde ilerleme göstermiştir ve hapishanelerde Kürtçe kullanımında kısıtlamaların azaldığı rapor edilmiştir. Ancak Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu gibi bazı yasalarda Türkçe dışındaki dillerin kullanımı yasaklanmaktadır. Yargıda da Türkçe dışındaki dillerin kullanımı ile ilgili bazı kısıtlayıcı kararlar alınmıştır.

Romanlar ile ilgili belirli ölçüde ilerleme olmuştur. Roman sivil toplum örgütleri ve ilgili bakanlıklar arasında geçici temaslar gerçekleşmiştir. Çalışma Bakanlığı ve İŞKUR'un Romanların kamu yararına geçici işlerde istihdamına yönelik çabaları olmuştur. Mesleki eğitim de sağlanmıştır.

Ancak kursların ve istihdamın geçici olması ve bilgi eksikliği eleştirilere neden olmuştur. Roman vatandaşların istihdam edilebilirliğini artırmak için orta ve uzun vadeli planlamaya ihtiyaç vardır. Roman nüfusun düzenli ve kayıtlı işlere erişimi çok azdır ve önyargı ve ayrımcılığa maruz kalmıştır.

Roman çocuklarının okulu bırakma ve devamsızlık oranlarının yüksekliği, Roman çocukların çoğunluğu oluşturduğu okullarda eğitim kalitesi, Romanların sağlık hizmetlerine erişimi, konut koşullarının yetersizliği sorunlu alanlar olarak raporda yer almıştır.

Genel olarak, Romanların sorunlarını ele almakta belirli ölçüde ilerleme olmuştur ancak sistematik bir yaklaşıma ihtiyaç vardır.

Doğu ve güneydoğudaki durum

Kısmen en az gelişmiş bölgelere yatırımın artırılması ve bölgesel farklılıkların azaltılması üzerinde duran bir teşvik paketi Nisan 2012'de açıklanmıştır. Bölgenin sosyoekonomik kalkınmasını amaçlayan GAP projesi beş yıl daha uzatılmıştır. Baraj projeleri devam etmiş, ancak yerel nüfusun yaşam koşullarını tahrip ederek sürdürülebilir kalkınmaya tehdit oluşturmakla eleştirilmiştir.

Ocak ayında 2005'te Şemdinli'de bir kitapçının bombalanması ile ilgili dava sona ermiştir. Mahkeme üç sanığın her birini 40ar yıl hapis cezasına çarptırmıştır.

Mayınların temizlenmesi devam etmektedir.

Kürt sorunu ve çözüm yolları geniş bir şekilde tartışılmıştır. Ancak 2009 yılındaki demokratik açılım devam ettirilmemiştir.

AB'nin terörist örgüt listesinde olan PKK'nın terör saldırıları artmış, şiddetlenmiş ve birçok hayata mal olmuştur. Saldırıları AB tarafından şiddetle kınanmıştır.

Güvenlik personeli ve seçilmiş siyasetçiler de dahil olmak üzere sivillerin kaçırılmasında endişe verici bir artış olmuştur.

KCK'ya karşı yapılan operasyonlardaki yüksek tutuklama ve gözaltı sayısı ciddi bir gerilime yol açmıştır.

Hükümet devletin PKK ile gizli görüşmeleri kestiğini açıklamış, ancak PKK ile bağlantılı olmayan siyasi partiler ile diyalogu devam ettirme niyetini ifade etmiştir.

KCK operasyonları sadece siyasetçi, belediye başkanları ve belediye meclisi üyelerini değil, medya temsilcileri, insan hakları savunucuları, sendikacılar, akademisyenler ve hukukçuları da hedef alacak şekilde genişlemiştir. Durum yerel yönetim ve idareleri ciddi şekilde etkilemektedir. Demokratik Toplum Kongresi Eş Başkanı ve Van milletvekili Aysel Tuğluk 14,5 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.

JİTEM ve Albay Temizöz davaları Diyarbakır Ağır Ceza Mahkemesi'nde devam etmiştir. Kayıp kişiler ve yargısız infazlar konusunda birçok dosya zaman aşımına yaklaşmaktadır.

28 Aralık'ta Uludere'de 34 sivil Türk silahlı kuvvetleri tarafından öldürülmüştür. Şubat'ta, Meclis İnsan Hakları Komisyonu'nda konuyu araştırmak üzere bir alt komisyon kurulmuştur. Hukuki ve idari tahkikatlar devam etmektedir ancak şeffaflıkları ve etkinlikleri konusunda endişe duyulmaktadır. Askeri ve sivil makamlardan doğrudan özür gelmemiştir.

Köy koruculuğu sistemini ortandan kaldırmaya yönelik adım atılmamıştır ve bu yönde kapsamlı bir plan da bulunmamaktadır.

Genel olarak, Kürt sorununu çözümüne yönelik ilerleme olmamıştır. Terörist saldırılar ve askeri operasyonlar artmıştır. Seçilmiş siyasetçiler ve insan hakları savunucularının tutuklanması endişeye neden olmuştur. Uludere gibi olaylarda yetkililere yapılan etkili ve hızlı bir soruşturma, şeffaf ve kamuya açık bir inceleme yapılmasına yönelik çağrılar cevapsız kalmıştır.

Mülteciler ve Ülkesinde Yerinden Edilmiş Kişiler

Nisan'da Terör ve Terörle Mücadeleden Kaynaklanan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun'un uygulanma süresi bir yıl uzatılmıştır. Eylül ayına kadar, zarar tespit komisyonuna 361.391 başvuru yapılmıştır. Yaklaşık 1.230.000.000 Avro tutarında tazminat ödenmiştir. Ancak ödemelerde gecikmeler olmaktadır. Birçok talep idare mahkemeleri tarafından reddedilmiştir. Mevzuatın etkinliği ve tazminata hak kazanma sürecinin ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Ülkesinde yerinden edilmiş kişilerin sayısı Ekim ve Kasım 2011 Van depremleri nedeniyle artmıştır. Mersin'deki Tuzla kampının hizmet sunumu ve konaklama açısından geliştirilmesi gerekmektedir. Birçok ülkesinde yerinden edilmiş kişi standart dışı koşullarda yaşamakta, çeşitli nedenlerle eski ikamet yerlerine dönememektedir.

Mülteci ve sığınmacılarla ilgili olarak, kolluk kuvvetleri ve merkezi ve yerel idareler uygulamalarını geliştirmiştir. Geri gönderme merkezlerinde muamele ve gözaltı koşullarında gelişme vardır. Türkiye Suriye'ye karşı bir açık sınır politikası izlemiştir ve ülkeden kaçan ve güneydeki dört ilde kamplarda misafir edilen yaklaşık 100.000 Suriyeliye insani yardım sağlamaktadır. Kamplardaki genel yaşam koşulları uluslar arası gözlemciler tarafından övülmüştür. Ancak Yabancılar ve Uluslar arası Koruma Kanununu çıkarılana ve uygulanana kadar mevzuattaki açıklar ve göçmenlerin gözaltı ve sınır dışı edilme uygulamaları ile ilgili endişeler devam etmiştir. İltica sürecinde olan kişiler yeterli konaklama, iş sağlık hizmetleri, eğitim ve entegrasyon desteğine erişimde zorluklar yaşamıştır.

Genel olarak, ülkesinde yerinden edilmiş kişilerin zararlarının karşılanması süreci devam etmiştir ancak sistemin etkinliği incelenmelidir. Geri gönderme merkezlerinde gözaltı koşullarında belirli ölçüde ilerleme vardır. Türkiye Suriyeli mültecilere başarı bir şekilde insani yardım sağlamıştır. Ancak hala ülkesinde yerinden edilmiş kişilerin ihtiyaçlarına daha iyi karşılayacak bir ulusal strateji ve mülteci ve sığınmacılar için kapsamlı bir yasal çerçeve bulunmamaktadır. Gözaltı ve sınır dışı etme uygulamaları geliştirilmelidir.

Bölgesel Konular ve Uluslararası Yükümlülükler

Kıbrıs

2011 yılı İlerleme Raporu'nda olduğu gibi, Türkiye'nin, Birleşmiş Milletler İyi Niyet Misyonu çerçevesinde iki toplumun liderleri arasındaki kapsamlı müzakerelere destek verdiği belirtilmektedir. Haziran 2012'de Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan raporda, BM Genel Sekreteri, tarafların, uzlaşmaya yönelik kapsamlı müzakerelerde nasıl ilerleneceği konusunda bir anlaşmaya varılana kadar teknik komitelerin yürütülmesinin sürdürülmesine odaklanılacağını ifade etmiştir.

Bir önceki İlerleme Raporu'nda olduğu gibi, Konsey açıklamalarında ve müzakere çerçeve belgesinde belirtildiği gibi Türkiye'nin, devam eden müzakereleri BM çerçevesi içinde, ilgili BM Güvenlik Konseyi kararları uyarınca ve Birliğin üzerine kurulduğu ilkeler doğrultusunda adil, kapsamlı ve yaşayabilir çözüm için aktif olarak desteklemesinin beklendiği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda, Türkiye'nin taahhüdünün ve kapsamlı çözüme somut katkısının çok önemli bulunduğu belirtilmektedir. Ancak 2012 yılı İlerleme Raporu'nda, üst düzey siyasetçilerin birkaç kere, Kıbrıs sorununun çözümünün BM himayesi dışında alternatif yollardan bahsetmiş olduklarına değinilmiştir.

Raporda, Türkiye'nin, GKRY tarafından yürütülen sondaj faaliyetlerine karşı çıktığı ve bu faaliyetlere dâhil olan petrol şirketlerine misilleme önlemleri ile tehditte bulunduğu

belirtilmiştir. Buna karşın, AB müktesebatı ve uluslararası hukuk uyarınca AB Üye Devletleri'nin yaptığı ikili anlaşmalarla doğal kaynaklarından yaralanmak hakkına sahip olduğuna işaret edilmiştir. GKRY'nin sondaj faaliyetlerine başlayacağını açıklaması üzerine, Türkiye ve KKTC arasında "Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması" imzalanmıştır.

Türkiye'nin, Komisyon ve Konsey tarafından yapılan çağrılara rağmen, Avrupa Komisyonu'nun Eylül 2005 Deklarasyonu'nda ve Aralık 2006 ile Aralık 2011 tarihli Konsey Sonuçları'nda belirtilen yükümlülükleri yerine getirmediği yine vurgulanmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin Katma Protokol'den doğan yükümlülüklerini tam ve eksiksiz olarak yerine getirmediği ve GKRY ile doğrudan ulaştırma yollarının açılması dâhil, malların serbest dolaşımının önündeki engelleri kaldırmadığı yine hatırlatılmaktadır.

GKRY ile ikili ilişkilerin normalleştirilmesi hususunda ise yine, bir ilerleme kaydedilmediği, Türkiye'nin, GKRY'nin birçok uluslararası örgüte üyeliğini veto etmeye devam ettiği vurgulanmaktadır.

Raporda, Türkiye hükümetinin, GKRY Dönem Başkanlığı'nda yürütülecek hiçbir toplantıya katılmayacağını açıklamasının, Avrupa Konseyi'ni ciddi yönden endişelendirdiği vurgulanmıştır. Raporda, Avrupa Birliği Konseyi Başkanlığı'nın rolüne saygı duyulması çağrısı yapılmıştır.

Sınır Uyuşmazlıklarının Barışçı Yollardan Çözümü

Temmuz 2011'de gerçekleşen son istikşafı görüşmelerin ardından, Yunanistan ve Türkiye düzenleyecekleri bir sonraki görüşme tarihini belirlemek için müzakerelere devam etmektedirler.

İlerleme Raporu'nda, Türkiye'nin Meis Adası'nda petrol ve doğalgaz çalışmaları için bir ihale açmasına Yunanistan tarafından karşı çıktığı belirtilmiştir.

Geçen senenin İlerleme Raporu'nda ifade edildiği şekliyle "Yunan karasularının genişletilmesi ihtimali karşısında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1995 yılında alınan "casus belli" kararıyla ilgili tehdit(in) geçerliliğini korumakta" olduğu yine bu yılki raporda vurgulanmıştır. Birliğin, iyi komşuluk ilişkileri ve sorunların barışçıl şekilde çözümünü olumsuz etkileyebilecek tehdit veya eylemlerden kaçınılması çağrısında bulunduğu 2011 yılı raporunda olduğu gibi ifade edilmektedir. Yunan adaları üzerindeki uçuşlar dâhil, Türkiye'nin kendi karasuları ve hava sahası ihlalleri konusunda Yunanistan tarafından önemli sayıda resmi şikâyette bulunduğu da geçen sene olduğu gibi raporda yer almaktadır. Ancak bu yılki raporda Yunanistan'ın yanı sıra GKRY'in de şikâyetlerde bulunmuş olması dikkat çekmektedir.

Bölgesel İşbirliği

2011 yılı İlerleme Raporu'nda olduğu gibi, Türkiye'nin, Güney Doğu Avrupa İşbirliği Süreci (GDAÜ) ve Bölgesel İşbirliği Konseyi (BİK) de dâhil olmak üzere, bölgesel girişimlere aktif olarak katılmaya devam ettiği belirtilmektedir. Ayrıca raporda, Türkiye'nin bu bölgedeki tüm ülkelerin AB üyeliğini desteklediği de not edilmiştir.

2012 İlerleme Raporu'nda, bölgedeki tüm ülkeler ile yüksek düzeyde ikili toplantılar gerçekleştirmesi, Türkiye'nin bölgede barış ve istikrarın sağlanmasına ne derece önem verdiğinin bir göstergesi olduğuna dikkat çekilmiştir. Türkiye'nin ayrıca bu bölgeye özellikle projeler kapsamında önemli mali ve teknik destek sağladığı da belirtilmiştir.

2012 İlerleme Raporu'nda, Türkiye'nin ortak güvenlik ve savunma politikası çerçevesinde AB tarafından Bosna-Hersek ve Kosova'da yürütülen askeri operasyonlara katkı sağlamaya devam ettiği belirtilmiştir.

3. EKONOMİK KRİTERLER

3.1 İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı

Ekonomi politikasının temel unsurları

Raporda öncelikle Katılım Öncesi Ekonomik Program'dan bahsedilmekte ve Ocak 2012'de Komisyona sunulan programın, borcu körükleyen tüketimden uzaklaşarak ihracata yönelik, yeniden dengelenme sürecine ilişkin taahhütleri yansıttığı belirtilmektedir. Söz konusu düzenleme sürecinin ekonomik istikrar açısından olumlu olmasına karşın Türkiye'nin dış dengesizliklerinin fazla olduğu ve özellikle sermaye akışının tersine dönmesi gibi küresel mali şoklara açık olmaya devam ettiğine dikkat çekilmektedir. Yeni Bakanlık ve yönetim yapıları oluşturulmasıyla birlikte hükümet kurumları arasında sorumlulukların parçalanmış yapısını bütçe çalışmaları ve orta vadeli ekonomik politikaların oluşturulmasını artan biçimde karmaşık hale getirdiği belirtilmektedir. Kararların bazen geçici temelde alındığı ve etki değerlendirme çalışmalarının eksik olduğu ya da sınırlı bilgiye dayandığı eleştirisinde bulunmaktadır. Bununla birlikte, ekonomi politikalarında son zamanlarda önemli bir iç çatışma ya da gerilim yaşanmadığına işaret edilmektedir. Genelde, ekonomi politikalarında uzlaşmanın korunduğu değerlendirilmesinde bulunmaktadır.

Makroekonomik İstikrar

Bu bölümde geçen yıldan bu yana temel makroekonomik büyüklüklerdeki gelişmeler ele alınmaktadır.

Türkiye ekonomisinin 2010'da yüzde 9,2 büyümüşken bu oranın 2011'de hafifçe azalarak yüzde 8,5'e indiği, büyümenin önemli düzeyde özel sektöre dayandığı ve tüketici harcamalarının yüzde 7,7 ve özel sektör yatırımlarının yüzde 22,8 artış gösterdiği belirtilmektedir. Güçlü iç talebin ithalat hacmini yüzde 10,6 artırırken, ihracatın, kısmen Türk Lirası'nın Avro'ya karşı 2011'de yüzde 20 değer kaybetmesi nedeniyle 2010 yılına göre yüzde 6,5 arttığı kaydedilmektedir. 2011 ortasından beri büyüme hızının iç talebe paralel olarak kademeli bir şekilde yavaşlarken dış ticaret ve cari işlemler dengesinde iyileşme meydana geldiği dile getirilmektedir. Büyümede en fazla azalışın 2012'nin ilk yarısında yıllık bazda yüzde 3,1 oranında düşüşle meydana geldiği kaydedilmektedir. GSYİH'nın yüzde 70'ini oluşturan özel kesim iç tüketiminin (hane halkı) 2012 yılı ilk altı ayda, yıllık bazda yüzde 0,2 azalış gösterirken, sabit yatırımların yüzde 3,2 azalış gösterdiği, 2011'de ise yüzde 18,3 arttığı belirtilmektedir. İç talep bileşenlerinden ortalamanın üzerinde büyüme gösteren tek kalemin yüzde 4,9 artan kamu tüketimi olduğuna işaret edilmektedir. İmalat sektörü güveni ve kapasite kullanımının son iki yılda en düşük değerlerine indiği, bununla birlikte, sanayi üretimi ve kredi büyümesinin 2012'nin ortasında hızlandığı belirtilmektedir. 2011'de Türkiye'nin kişi başına GSYİH'sının (satınalma gücü paritesine göre) AB ortalamasının yüzde 52'sine yükseldiğine işaret edilmektedir. Genel olarak, ekonomik büyümenin zayıf iç talep nedeniyle yüksek seviyelerinden inerek yavaşladığı tespit edilmektedir.

Cari işlemler açığının 2010'da GSYİH'nın yüzde 6,6'sından 2011'de yüzde 10'una yükseldiği ve bu yükselişin tamamen dış ticaret açığının azalmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. 2012'de Türkiye'nin yüksek cari işlemler açığı vermeye devam ettiği, bunun da Türk parasının yatırımcı güveninde ani kayıplara karşı kırılma olmasına sebep olduğu saptanmaktadır. Buna karşın cari açığın, zayıflayan iç talep, düşük petrol fiyatları ve hızlı ihracat artışıyla birlikte dış ticaretin iyileşmesi sonucunda 2012'nin ortasına kadar GSYİH'nın yüzde 8,5'ine daraldığı belirtilmektedir. Dış ekonomik koşulların kötüleşmesinin ihracat gelirlerinde artışın sürmesini zorlaştırmasının beklenmesine karşın, ekonominin yavaşlaması ve enerji ve gıda fiyatlarının düşmesiyle birlikte cari işlemler açığının gelecek aylarda daha da azalmasının beklendiği açıklanmaktadır. Net doğrudan yabancı yatırımlar, iç piyasa ve uluslararası piyasalardan yabancı devlet tahvili alımları, Türk bankalarının yabancı ülkelere kredi temini gibi ülkeye sermaye girişlerinin, cari işlemler açığını büyük ölçüde 2011'de ve 2012'nin ilk yarısında dengelediği ifade edilmektedir. 2011'de ödemeler dengesinin net hata ve noksan kaleminin pozitif denge vermesinin yurt dışında bulunan fonların yurda gayriresmi olarak getirilmesinin yansıması olduğu kaydedilmektedir. Aynı zamanda, doğrudan yabancı yatırımların cari işlemler açısına kıyasla, 2012'nin ilk altı ayında toplam sermaye girişlerinin sadece yüzde 13'ü gibi düşük düzeyde kaldığı

belirtilmektedir. Türkiye'nin geniş ölçüde kısa vadeli sermaye girişlerine bağımlı olmasının ülkeyi mevcut küresel belirsizliklere karşı oldukça hassas hale getirdiğine dikkat çekilmektedir. Merkez Bankası'nın resmi rezervlerinin 2010'da 61 Milyar Avro'dan 2011'de 56 Milyar Avro'ya gerilediği, ancak bu kayıpların 2012 ortalarına kadar azaltıldığı, aynı zamanda brüt dış borcun GSYİH'nin yüzde 39,9'undan GSYİH'nin yüzde 39,7'sine düştüğü belirtilmektedir. Mayıs 2012'de parlamentonun yabancıların mülk alımlarındaki sınırlamaları azaltan bir yasa taslağını kabul ettiğini ve bunun ilgili sermaye girişlerini artırmasının beklendiği ifade edilmektedir. Genel anlamda, dış dengesizliklerin önemli düzeyde devam ettiğine dikkat çekilmektedir.

Raporda işsizlik de ele alınmakta ve işsizlik oranının 2010'da yüzde 11,9'dan 2011'de yüzde 9,8'e indiği ve 2012'nin ilk yarısında da yüzde 8,9'a gerilediği kaydedilmektedir. Diğer yandan, işgücü oranının 2010'da yüzde 43, 2011'de yüzde 44,9 iken 2012'nin ilk yarısında yüzde 45,3'te kaldığı kaydedilmektedir. Tarım dışı işsizliğin ise önceki yıl yüzde 11,6 oranından Mayıs 2012'de yüzde 10,1'e düştüğüne dikkat çekilmektedir. İşgücü katılım oranının ise erkekler için yüzde 71,4 iken kadınlarda yüzde 30 ile oldukça düşük seviyede olduğuna işaret edilmektedir. Aktif olarak iş arayan kadınların oranının düşük olmasına karşın kadın işsizlik oranının erkek işsizlik oranından biraz daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Buna ilave olarak, çalıştığı kabul edilen kadınların üçte ikisinin tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi oldukları ve bu durumun istihdam edilen çalışma yaşındaki kadınların oranını düşürdüğüne dikkat çekilmektedir. Bütçeye uygun çocuk bakıcılığının eksikliğinin kadının çalışma piyasasına girmesinde başta gelen engellerden biri olduğu da vurgulanmaktadır.

İşgücü piyasasının, işsizleri ve her yıl işgücü piyasasına katılanları karşılaması gerektiği, istihdamı koruma yasalarının katılığının işverenlerin, işçi istihdam etmede gözünü korkuttuğu belirtilmektedir. Kayıt dışı istihdamın yaygınlığının önemli bir sorun olduğu da ifade edilmektedir. Genel olarak, güçlü ekonomik gelişmenin güçlü istihdam artışı ve işsizliğin düşmesini sağladığı değerlendirilmesinde bulunmaktadır.

Enflasyonun da değerlendirildiği raporda, 2010'da yüzde 6,4'ten 2011'de neredeyse iki katına yükselerek yüzde 10,5'e ulaştığı, resmi enflasyon hedefinin ise yüzde 5,5 olduğu belirtilmektedir. Yıllık çekirdek enflasyonun 2011'de yüzde 9,8'e ulaştığı kaydedilen raporda, 2012 Ağustos ayına kadar tüketici fiyatlarının, dalgalı enerji ve gıda fiyatlarına rağmen yıllık bazda yüzde 8,9 olduğu, çekirdek enflasyonun ise Ağustos ayında yüzde 7,8 oranında kaydedildiği belirtilmektedir. Kısmen, son dönemde gıda fiyatlarında kaydedilen artış nedeniyle, Merkez Bankası'nın yüzde 5 oranındaki yılsonu enflasyon hedefinin, 2 puan tolerans bandıyla birlikte erişilebilir görüldüğü ifade edilmektedir. Eylül 2012 sonuna kadar piyasa beklentilerinin yüzde 6,8 olarak kaydedildiği de eklenmektedir. Genel olarak enflasyonun yüksek seyrettiği, ancak 2012'nin ortasında hızla yükselen gıda fiyatlarına rağmen azalış gösterdiği değerlendirilmesinde bulunmaktadır.

Türkiye'nin halen önemli düzeydeki cari işlemler açığı nedeniyle, yüksek enflasyon düzeyi ve artan küresel bazdaki risk ortamına karşı Türk Lirası'nın kırılma riskine ilişkin gelişen kaygıların, para politikasının gevşetilmemesine engel teşkil etmeye devam ettiği belirtilmektedir. 2011 yılı sonlarından bu yana, Merkez Bankası'nın, faiz koridoru ve çeşitli makro ihtiyati tedbirlere dayalı karmaşık politikalar uyguladığı ve bunların bankaların fonlama maliyetlerini günlük bazda ayarlamalarını sağladığı ifade edilmektedir. Aynı zamanda, son aylardaki yumuşamaya rağmen, Merkez Bankası son yarım dönemde sıkı politikalar uygulamak zorunda kaldığı belirtilmektedir.

Raporda, Temmuz 2012'den bu yana, ortalama finansman oranının yüzde 10'dan yüzde 7'nin altına düştüğü, bunun bir haftalık repo faiz oranı olan yüzde 5,75'in yüzde 2 puan üzerinde olduğu belirtilmektedir. Enflasyonun değişken seyri ve Türk Lirasının mevcut zayıflığı ve Avro Alanı'nda tekrarlanan finansal baskılar göz önüne alındığında sıkı para politikasının finansal istikrarın gözetilmesi için sürdürülmesi gerektiği yorumunda bulunmaktadır. Uygulanan sıkı politikanın, büyümeye etki eden faktörlerden biri olan iç talepten başka yöne yöneltilmede giderek daha fazla başarılı olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, belirli makro ihtiyati tedbirlerin dışında, maliye politikasından daha fazla desteğin, ekonominin yeniden dengelenmesi, yumuşak inişin gerçekleştirilmesi ve para politikası üzerinde oluşan yükün hafifletilmesine yardımcı olabileceği ifade edilmektedir. Sonuç olarak, parasal politikanın gittikçe başarılı olduğu ve kredi büyümesini sınırladığı ve aynı zamanda cari açığın azaltılmasına katkıda bulunduğu dikkat çekilmektedir.

Bütçe, iç talepte gözlenen güçlü toparlanma sayesinde ve dolaylı vergi gelirleri neticesinde, 2011 yılında beklenenden daha iyi bir performans göstermiştir. Faiz dışı fazla yıllık olarak 2010 yılındaki yüzde 0,5 oranından, 2011 yılında yüzde 1,3 seviyesine yükselmiştir. 2010 yılında merkezi yönetimin bütçe açığı GSYİH oranının yüzde 3,6'sı seviyesinden, 2011 yılında yüzde 1,2 seviyesine düşmüştür. Sosyal güvenlik açığı ise, GSYİH'nin yüzde 2,4'ü seviyesinden, 2011 yılında yüzde 1,3 seviyesine gerilemiştir. Kamu alacaklarının sosyal güvenlik sistemine olumlu etki yaparak, GSYİH oranının yüzde 0,6'sı ya da ilave 3,3 Milyar Avro getirisi olduğu hesaplanmaktadır. 2012 yılının ilk yarısında zayıf talep, bütçe performansını olumsuz etkilemiş, toplam vergi gelirlerinin üçte ikisini oluşturan dolaylı vergileri ithalat ve tüketici taleplerindeki yavaşlama ile azalmıştır. Reel vergi gelirleri yaklaşık, 2011 yılındaki oranla aynı seviyede kalmıştır. Orta vadeli bütçe planına göre, hükümetin 2012 yılında bütçe açığını GSYİH'ya oranının yüzde 1 olmasının beklediği ifade edilmesine rağmen, bu hedefin 2011 yılında beklenenden daha yüksek gerçekleşen büyüme rakamlarına ve gelirlere göre revize edilmemiş olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu noktada, maliye politikasının cari işlemler açığını kontrol etmede başvurulacak para politikasını, daha fazla destekleyecek biçimde çözüme kavuşturması istenilmektedir. Bunun yanında kamu borç stokunda 2011 yılında daha fazla düşüş yaşandığı ve stokun GSYİH'ye oranının 2011 sonunda yüzde 39,4 olarak belirdiği açıklanmaktadır. Sonuç

olarak, kamu maliyesinin iyileştirilmesi konusunda tatmin edici durum sergilendiği belirtilmektedir.

Kamu Mali Yönetimi Kanunu'nun kabul edilmesi ardından dört yıl geçmesine rağmen, 2011 İlerleme Raporu'nda olduğu gibi, hesap verebilirliğin, etkinliğin ve bütçe sürecinin şeffaflığının arttırılmasına yönelik önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, raporda, konsolide kamu sektörü hesaplarının uluslararası muhasebe standartlarına göre düzenli olarak yayımlanmaması eleştirilmiştir. Bu durum, devletin vatandaşlara karşı kamu gelirlerinin etkin yönetimi hususunda hesap verebilirliğini zorlamaktadır. Bu dönem içinde, tüm vergi idaresi yetkilerinin Gelir İdaresi Başkanlığı altında toplanılacağı açıklanmıştır. Bu yeni düzenlemenin amacı, denetim kapasitesinin güçlendirilmesi ve standart risk temelli denetim tekniklerinin kullanımının kolaylaştırılarak şeffaflığın artırılmasıdır. Ancak genel olarak, 2012 İlerleme Raporu'nda mali şeffaflığın sağlanamadığı belirtilmiştir.

Raporda, kriz sonrasında, Türkiye'nin para ve maliye politikası bileşiminin başarılı bir şekilde yürütüldüğü belirtilmiştir. Ancak, raporda özellikle mali şeffaflık konusunda daha fazla ilerleme kaydedilmesi, maliye politikasının yaşanan gelişmelere göre ayarlanması, enflasyon hedeflemesi ve mali istikrarın korunması konusunda çalışmalara daha fazla önem vererek sürdürülebilir büyümeye katkı sağlanılabileceği vurgulanmıştır. Raporda, özellikle, sermaye akımlarında yaşanan ani bir düşüş ya da sermaye akımlarının tersine dönmesinin, Türk Lirası üzerine daha çok baskı yaratarak enflasyonun artabileceği yönünde uyarıda bulunulmuştur. Raporda, daha güçlü maliye politika kurallarının uygulanmasının önemine değinilmiştir. Sonuç olarak, Türk ekonomisinin kırılğan yapısının devam ettiği belirtilmiştir. Bu bağlamda, daha iyi koordine edilen sıkılaştırıcı bir politika bileşiminin ekonomik istikrarda önem arz edebileceğine dikkat çekilmiştir.

Piyasa Güçlerinin Etkileşimi

Geçen sene de olduğu gibi, Tüketici Fiyatları Endeksi'nde (TÜFE) hükümetçe tespit edilen fiyatların TÜFE sepetindeki tüm fiyatlara oranının yüzde 4,5 olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda endeksin yüzde 25'inden fazlası kapsayan gıda ve alkol fiyatlarının, siyasi ve idari kararlara fazla duyarlı olduğu vurgulanmaktadır. Raporda, ayrıca düzenleyici ve denetleyici kurumların bütün ana sektörlerde bulunduğu ifade edilmektedir. Bunun yanında nihai kullanıcı fiyatlarının maliyet temelli yöntemle ilişkilendirildiği otomatik fiyat endeksleme mekanizmalarının doğalgaz ve elektrik sektörlerinde uygulandığı belirtilmektedir. Buna rağmen, bu sene de, hükümetin özellikle ulaşım sektöründe fiyatları belirlemeye devam ettiğine değinilmiştir.

İlerleme raporunda, kamu şirketlerinin yeniden yapılandırılması ve şeffaflığı konusunda sınırlı ilerleme kaydedildiği ifade edilmektedir. Özelleştirme çalışmalarının yatırımcıların uzun vadeli dış finansmana erişimindeki güçlükler nedeniyle yavaşladığı ifade edilmektedir. Bunun sonucu olarak, iki elektrik dağıtım işletmesinin özelleştirme sürecinin tamamlanamadığı belirtilmektedir. Doğalgaz ihalesini de kapsayan birçok ihalenin tarihleri ve usulleri uzatıldığı vurgulandığı raporda, özelleştirmeden elde edilen gelirlerin 2010 yılındaki 2,2 Milyar Avro'dan 2011 yılında 971 Milyon Avro'ya düştüğü belirtilmektedir. Raporda, 2011 yılında İskenderun Limanı ve Trakya Elektrik Dağıtım A.Ş.'nin özelleştirmelerinin tamamlandığı yer almaktadır. 2012 yılı için planlanan özelleştirmelerin önemli elektrik üretim tesislerini, otoyolları, köprüleri ve limanları kapsadığı ifade edilmektedir. Türk Havayolları, Türk Telekom, Petkim, Halkbank ve Vakıfbank'ın kalan hisselerinin satışının da planlanan özelleştirmeler arasında olduğu ancak Ziraat Bankası ve Milli Piyango İdaresi'ne ilişkin henüz bir özelleştirme planı olmadığı belirtilmektedir. Genel olarak, raporda, hükümetin fiyat belirleme mekanizmasına artan müdahalesinin ve dış kaynaklı finansmana erişim zorluklarının özelleştirmeyi yavaşlattığına vurgu yapılmaktadır.

Pazara giriş ve çıkış

İlerleme raporunda, 2011 yılında iş kurma prosedürü uygulanmasında bazı değişiklikler getirildiği, ancak Türkiye'de iş kurma sürecinin oldukça maliyetli olduğu ve kişi başına düşen milli gelirin yüzde 11,2'sine denk geldiği ifade edilmektedir. Ayrıca geçen sene de olduğu gibi, şirket hesapları ve maddi varlıkların tescili için bazı harçların şeffaf olmadığı ve ticari kayıt harçlarının da oldukça yüksek seviyede kalmaya devam ettiği belirtilmektedir. Bununla birlikte pazardan çıkış işlemlerinin kolaylaştırılmasında ilerlemenin sınırlı olduğu ve şirket tasfiyesinin çok maliyetli ve uzun zaman (yaklaşık 3,3 yıl) alan bir süreç olduğu ifade edilmektedir. Raporda, Türkiye'deki mülk tescillerinin mülkün değerinin yüzde 3,3'üne denk geldiği, 6 farklı işlem gerektirdiği ve işlemlerin 6 gün sürdüğü belirtilmektedir. Aynı zamanda inşaat izinlerinin çok maliyetli olduğu ve uzun zaman aldığı da dikkat çekilmektedir. Sonuç olarak, pazara girişin tatmin edici olduğu, ancak pazardan çıkış işlemlerinin uzun ve maliyetli olduğu ve iflas işlemlerinin zor ve yetersiz olmaya devam ettiği belirtilmektedir.

Hukuk Sistemi

Geçen sene de olduğu gibi, bu yılki İlerleme Rapor'una da, mülkiyet hakları da dâhil olmak üzere oldukça iyi işleyen bir hukuk sisteminin birkaç yıldır mevcut olduğu belirtilmektedir. Ancak ticari sözleşmelerin uygulamaya geçirilebilmesi için 36 ayrı işlem gerektirdiği ve ortalama 420 gün süren oldukça uzun bir süreye tekabül ettiği ifade edilmektedir. Bunun yanında, geçen sene de belirtildiği gibi, ticaret mahkemeleri hâkimlerinin uzmanlıklarının çok yüksek düzeyde olmadığından davaların uzun sürmeye devam ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca bilirkişi sisteminin

genel kaliteyi yükseltmeksizin, paralel bir yargı sistemi işlevi görmeyi sürdürdüğü belirtilmektedir. Uyuşmazlıkların mahkeme dışı yollarla halli mekanizmasının kullanımının halen yeterli düzeyde olmadığı vurgulanmaktadır. Yargı sistemi ve idari kapasite alanında ilave ilerlemeler sağlanabileceğini belirtilen raporda, sonuç olarak yargı sisteminin işlevini nispeten iyi yönde sürdürdüğü ancak bu alanda ilerleme kaydedilmediği belirtilmektedir.

Mali sektördeki gelişim

İlerleme raporunda, 2011 yılı için mali sektörün performansının iyi düzeyde olduğu ve toplam mali sektör varlıklarının üç kat arttığı vurgulanmaktadır. Ayrıca, bu sene de, mali sektöre ilişkin risk göstergelerinin sağlamlığını korumaya devam ettiği ve toplam mali sektör varlıkları içerisinde yaklaşık yüzde 80'lik paya sahip olan bankacılık sektörünün, mali sektördeki etkin konumunu sürdürdüğü ifade edilmektedir. Bankacılık sektörü varlıkları değerinin GSYİH'nin yaklaşık yüzde 100'üne ulaştığı, 2010 yılında yüzde 30 olan bankacılık sektöründeki toplam varlıkların içindeki kamu bankalarının payının, 2011 yılında yüzde 26 seviyesine gerilediği, yurtiçi özel bankaların payının yüzde 32, yabancı bankaların payının ise yüzde 21,9 seviyesinde kaldığı vurgulanmıştır. Bu sene de, kamu bankalarının özelleştirilmesi konusunda ilerleme kaydedilmediğine de raporda yer verilmektedir. Sigortacılık sektörünün mali sektördeki payının yüzde 3 gibi oldukça düşük bir seviyede seyretmeye devam ettiği ve sektördeki büyümenin sınırlı olduğu belirtilmektedir. Ekonomik büyüme performansına bağlı olarak, 2012 yılında kredi genişlemesinde yavaşlama görüldüğü ve 2010 yılı ortasında yıllık yaklaşık yüzde 40 seviyesinde olan kredi genişlemesinin, 2012 yılı ortasında yaklaşık yüzde 12'ye gerilediğine değinilmektedir. Bankacılık sektöründeki kredi ve mevduat stokunun, 2012 yılı ortası itibarıyla GSYİH'nin yaklaşık yüzde 50'sine ulaştığı ve kredilerin toplam mevduata oranının 2012 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 99 seviyesine yükseldiği ifade edilmektedir. Tahvil piyasasındaki başlıca borçlanma araçlarının değerinin GSYİH'nin yaklaşık yüzde 40'ına denk geldiği, 2011 yılında toplam tahvil piyasasının yüzde 1,3'ü olan özel sektör borçlanma senetlerinin değerinin artarak 2012 yılı ortası itibarıyla yüzde 4,1'e ulaştığını belirten raporda, 2010 yılında yüzde 3,7 olan geri ödenmeyen kredilerin toplam bankacılık sektörü kredileri içindeki payının, 2011 yılı sonunda yüzde 2,7'ye gerilediği vurgulanmaktadır. Raporda, sermaye yeterlilik oranının, Aralık 2010'daki yüzde 19 seviyesinden Haziran 2012'de yüzde 16,5 seviyesine gerilerken, yasal alt limit olan yüzde 12'nin oldukça üzerinde kaldığı altı çizilmektedir.

İlerleme Raporu'nda, sistemik risklerin izlenmesi ve yönetilmesi ile gerekli politika tedbirlerinin belirlenmesi amacıyla, ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı başkanlığında bir Finansal İstikrar Komitesi kurulduğu ve Haziran 2011'den bu yana sekiz kez toplandığı belirtilmektedir. Sonuç olarak, mali sektörün daha önce gerçekleştirilen kapsamlı reformlar sayesinde dinamik ve güçlü gidişatını sürdürdüğü ifade edilmektedir.

3.2 Birlik içinde rekabetçi baskı ve piyasa güçleriyle mücadele edebilme kapasitesi

İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı

Raporda, küresel ortamın belirsizliğine rağmen, Türkiye'nin güçlü bir büyüme kaydetmesi, ekonominin şoklara karşı artan dayanıklılığını teyit ettiğinin göstergesi olarak görülmektedir. Ancak geçen yılın raporunda belirtildiği gibi cari açığın hızla artması Türkiye ekonomisinde birtakım dengesizliklerin geri gelmekte olduğunun habercisi olduğu ifade edilmektedir. Bu yılki raporda ayrıca cari açığın yanı sıra enflasyonist baskıların da Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Genel olarak, ekonomide piyasa mekanizmalarının işleyişi etkilenmemiştir.

Beşeri ve fiziki sermaye

Bu bölümde, Ulusal Kalkınma Planı'nın (2007-2013) ana parçası olan eğitim reformuna ilişkin programın sonuna yaklaşıldığı belirtilmektedir. Bu kapsamda, eğitimin talebe cevap vermesi ve eğitim sisteminin geliştirilmesi amacıyla modernizasyon ve reform olmak üzere iki temel önceliğin ortaya koyulduğu ifade edilmektedir. Raporda, 2011 yılında bazı ilerlemeler kaydedildiği vurgulanmıştır. Örneğin okuryazar olmayan 15 yaş üstü oranı 2010 yılında yüzde 7'ten 2011 yılında yüzde 5,7'e düşmüştür. Aynı zaman diliminde, kadınlar için bu oran yüzde 11,4'ten yüzde 9,4'e düşmüştür. Üniversite mezunu oranı ise yüzde 9,2'ten yüzde 10,8'e yükselmiştir. Ancak 2011 yılı İlerleme Raporu'nda belirtildiği gibi, yüksek öğrenime katılım uluslararası standartların altında kalmaya devam etmektedir. Geçen sene de ifade edildiği gibi, başarılı öğrencilerin iyi performans göstermesine karşın Türk öğrencilerin çoğunluğu temel yetenekler ve problem çözmede yeterlilik düzeyinin çok altında kalmaktadırlar. Bu yılki ilerleme raporunda, bu sene itibarıyla, zorunlu eğitimin 8 yıldan 12'ye çıkartma kararına ilişkin iyi bir etki analizinin yürütülmediği dikkat çekilmektedir. Bu kararın maliyetli olabileceği ve eğitim kalitesini de etkileyebileceği yönünde uyarılmaktadır. Genel olarak, reformların ve eğitim harcamalarındaki artışın eğitim hedeflerine ulaşılması ve okullaşma oranı üzerinde olumlu etkisinin olmasına karşın eğitimin kalitesine ilişkin önemli problemlerin mevcut olduğu ifade edilmektedir.

Geçen seneye kıyaslandığında, bu yılki ilerleme raporunun bu bölümünde işgücüne ve istihdam piyasasına ilişkin de değerlendirmelerde bulunulmamaktadır.

Ancak geçen sene de olduğu gibi, raporda fiziki sermaye oluşumunu destekleyen yatırımlara ilişkin sayısal verilere de yer verilmektedir. Bu bağlamda, toplam yatırımlar GSYİH payına göre

2010 yılında yüzde 18,9'tan 2011 yılında yüzde 22,9'a yükselerek artış görülmüştür. Bu artışın özellikle özel sektör yatırımlarının GSYİH'nın yüzde 15'inden yüzde 18,1'ine yükselmesinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım girişinin (brüt) 6,8 Milyar Avro'dan 9 Milyar Avro'ya yükseldiği belirtilmektedir.

Hükümetin, Ar-Ge harcamalarının GSYİH'nın %2'sine artırmayı hedeflerken, 2010'da bu oranın yüzde 0,84'e ulaşmış olması belirlenen hedefin oldukça altında kaldığı göstermektedir. Geçen senenin ilerleme raporunda olduğu gibi, elektrik tüketiminde artışın son beş yılda her yıl ortalama yüzde 6 olduğu ve ilave enerji yaratıcı kapasitenin tesis edilmediğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca, bu sene de altyapı yatırımlarındaki artış sınırlıdır. Genel olarak, bu yıl da, ülkenin fiziki sermayesinin geliştirilmesinde sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

Sektör ve işletme yapısı

Raporun bu bölümünde, sektörlerdeki istihdama ilişkin gelişmelere yer verilmektedir. 2011 yılında tarım sektöründeki istihdam oranı yüzde 25, inşaat sektöründeki istihdam oranı ise yüzde 7'te sabitlendiği belirtilmektedir. Sanayi sektöründe istihdam oranı yüzde 19,5; hizmetler sektöründe istihdam oranının ise yüzde 48'e düştüğü dikkat çekilmiştir. 2011 yılında toplam istihdamın yüzde 6,7 arttığı da belirtilmektedir. 2011 yılında aynı zamanda, hizmetlerin GSYİH'ye katkısının diğer sektörlerle göre düşerken, tarımın ve sanayinin GSYİH'ye katkısının arttığı gözlenmektedir.

Raporda, altyapı hizmetler sektörlerindeki serbestleştirmede kaydedilen ilerlemenin düzensiz olduğu ifade edilmektedir. Elektrik Piyasa Kanunu taslağının Başbakanlığa gönderildiği belirtilirken, gaz monopolünü elinde bulunduran BOTAŞ'ın hisselerini düşürmeye yönelik somut ilerleme kaydedilmediği vurgulanmıştır. Telekomünikasyon piyasasındaki rekabet düzeyini artırmaya yönelik girişimlerin devam ettiği belirtilmiştir.

Devletin rekabet edebilirlik üzerindeki etkisi

Raporda, devlet yardımları alanında çok sınırlı ilerleme kaydedildiği ifade edilmektedir. Devlet Yardımları Kanunu'na ilişkin uygulanacak düzenlemenin yürürlüğe giriş tarihi Eylül 2011'deyken Haziran 2013'e ertelenmiştir. Bunun yanı sıra, raporda, Devlet Yardımları Kurumu'na ilişkin Yönerge'nin oluşturulmadığına dikkat çekilmektedir. Ancak raporda, Haziran 2012'de kabul edilen teşvik paketi olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Geçen sene de olduğu gibi, kapsamlı bir devlet yardımları envanterinin ve bütün yardım planlarını müktesebatla uyumlu hale getirecek bir eylem planının oluşturulmasının beklendiği ifade edilmektedir. Kamu alımları politikalarının düzenleyici çerçevede halen istisnalar bulundurduğu ve AB müktesebatıyla

uyumlu hale getirilmediğine dikkat çekilmektedir. Genel olarak, devlet yardımlarına ilişkin şeffaflığın artırılmasında sınırlı ilerleme kaydedildiği not edilmiştir.

AB ile ekonomik bütünleşme

Mal ve hizmet ithalat ve ihracatının toplam değerinin GSYH'ye oranı olarak ölçülen ekonominin açıklığı, 2010 yılında yüzde 48'den 2011 yılında yüzde 56,5'e yükselmiştir.

Aynı zaman diliminde, AB'nin Türkiye'nin toplam ticareti içindeki payı yüzde 41,7'den yüzde 40,8 seviyesine gerilemiştir. Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde AB'nin payı ise yüzde 46 oranında sabit kalırken, AB'nin Türkiye'nin ithalatındaki payı yüzde 42,6'dan yüzde 41,7'ye düşmüştür. Ancak raporda Avrupa'da talebin daralması sonucunda bu oranların 2012 yılının başında daha da düştüğü belirtilmektedir.

Buna karşın, her ne kadar AB'nin Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı yatırımlardaki payı yüzde 71'e düşse de, AB, Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırım girişi açısından temel kaynağı olmaya devam etmiştir. Genel olarak, AB ile ticaret ve ekonomik bütünleşmenin geçen yıllarda olduğu gibi yüksek seviyelerde seyretmeye devam ettiği ifade edilmektedir.

Reel ücretlerdeki gelişmelere dayanılarak, birim işgücü maliyetlerinde artışın işgücü verimliliğine göre biraz daha hızlı artışı gözlenilmiştir. 2011 yılında, Türk Lirası'nın, ABD Doları'na yüzde 23,3 ve Avro'ya göre yüzde 20 değer kaybetmiştir. Reel anlamda, döviz kuru 2011'de değer kaybetmiştir. 2011 yılında Türk Lirası'nın değer kaybetmesiyle, Türkiye'nin uluslararası arenadaki rekabet gücünün arttığı gözlenmektedir.